

Kwartiermaken

◆ Onderwijsmodule

Tekening: Moniek Meinders, Kwartiermakerskrant Riagg Haagrand

Auteurs:

Jeroen Knevel

Doortje Kal i.s.m. Wilma Beltman, Dirk Postma en Carla van Slagmaat

Datum:

Augustus 2015

Kenniscentrum Sociale Innovatie/Hogeschool Utrecht

Postbus 85397- 3508 AJ Utrecht

Daltonlaan 300 - 3584 BK Utrecht

Tel. 088-4819831

www.socialeinnovatie.hu.nl

www.hu.nl

www.wmowerkplaatsutrecht.nl

Inhoudsopgave

VOORWOORD	3
TEN GELEIDE	4
1. KWARTIERMAKEN: DE VREEMDE ANDER 1	6
2. KWARTIERMAKEN: DE VREEMDE ANDER 2	13
3. NICHES	20
4. KWARTIERMAKEN: NORMATIEVE PROFESSIONALITEIT & PRESENTIE	27
5. KWARTIERMAKEN: DE VREEMDE ANDER 3	36
6. KWARTIERMAKEN: LEREN IN COCREATIE	46
BRONNEN	52
BIJLAGE 1: COMPETENTIES	55
BIJLAGE 2: JURERINGSFORMULIER	57
BIJLAGE 3: CASUS: NORMATIEVE PROFESSIONALITEIT	58
BIJLAGE 4: HERMENEUTISCHE HOUDING	61
BIJLAGE 5: DISCRIMINATIEPARADOX	63

Voorwoord

Voor u ligt de onderwijsmodule kwartiermaken. Hij is gemaakt voor het Hoger Sociaal Onderwijs (opleidingen social work, SPH, MWD, CMV) en wordt aangeboden aan de Wmo-werkplaatsen. Kwartiermaken staat in deze module voor het werken aan een inclusieve samenleving, waarin ook mensen met beperkingen erbij horen en mee kunnen doen naar eigen wens en mogelijkheden. Een kwartiermaker is volgens het woordenboek (bijvoorbeeld Van Dale) iemand die belast is met de voorbereiding van een onderneming; hij is een wegbereider, een voorloper. Om dicht bij huis te blijven: in het kader van de Wet maatschappelijke ondersteuning worden wijkteams voorbereid door ... kwartiermakers. Als in deze module wordt gesproken over kwartiermakers bedoelen we niet deze algemene wegbereiders, maar hebben we het over de wegbereiders van inclusie. Dat kunnen aparte functionarissen zijn. Maar voor inclusie is het nodig dat alle sociale professionals en eigenlijk alle professionals in het sociale domein een 'kwartiermaak-mindset' hebben, een bewustzijn dat uitsluiting bestrijdt door te werken aan ruimte voor anders-zijn.

Kwartiermaken is een praktijk die begin jaren negentig vanuit een Amsterdams dagactiviteitencentrum is ontwikkeld en later is doorontwikkeld in Zoetermeer. In beide gevallen ging het om de aanstelling van een opbouwwerker die opbouwwerk leverde ten behoeve van en samen met een specifieke groep mensen: mensen met een psychiatrische achtergrond. Later is die praktijk uitgebreid naar mensen met een verstandelijke beperking en was er ook aandacht voor de specifieke problemen van mensen met een migratie-achtergrond. Kwartiermaken is ook theoretisch onderbouwd: het proefschrift *Kwartiermaken van ondergetekende* bevat onder andere een filosofische reflectie op genoemde praktijken.

In de voor u liggende onderwijsmodule is uitvoerig geput uit de theorie en praktijk van kwartiermaken, bijvoorbeeld zoals uiteengezet in *Meedoen gaat niet vanzelf* (Kal, Post, Scholtens, Tobi Vroegh, 2012) waarin kwartiermakers vertellen over hun werk.

Deze onderwijsmodule is niet af. Hij moet al werkenderwijze verder ontwikkeld worden, verbeterd, aangevuld en op basis van verdere praktijkervaringen wellicht gecorrigeerd. Uw waardering en kritisch commentaar horen we graag.

Aan deze module is enthousiast gewerkt door een klein groepje mensen: vanuit Hogeschool Utrecht onderstreepte Carla van Slagmaat al een tijd geleden de noodzaak van het ontwikkelen van een module; zij was vooral bij de start betrokken. Vanuit Hogeschool Utrecht, opleiding CMV, had Dirk Postma een heel eigen inbreng in het deel van de module *Leren in co-creatie*. Docent en kwartiermaker Wilma Beltman van Hogeschool Arnhem-Nijmegen (HAN) nam de les over niches voor haar rekening en was steun en toeverlaat onder andere met betrekking tot de vraag wat zou werken in het onderwijs; Jeroen Knevel nam als penvoerder de regie en tekent specifiek voor de didactische invulling van het onderwijsprogramma.

Dr. Doortje Kal

Voorheen bijzonder lector kwartiermaken Hogeschool Utrecht

Ten geleide

Inhoud en opzet

De onderwijsmodule Kwartiermaken is te gebruiken als een gereedschapskist met inhoudelijke en didactische middelen, en verwijzingen naar bronnen op het internet. De onderwijsmodule is opgedeeld in zes lessen: De vreemde ander 1,2 en 3, Niches, Normatieve professionaliteit & Presentie, Leren in cocreatie. Les 1 'De vreemde ander' is een basisles. Alle overige lessen zijn ter verdieping.

In deze gereedschapskist wordt elke les in eenzelfde opzet aangeboden: een inhoudelijke introductie op het thema dat in de les centraal staat, te beogen leerdoelen, verwijzingen naar beschikbare bronnen (literatuur en beeldmateriaal) op het internet en tot slot werkvormen die de verwerking van theorie en de interactie tussen studenten bevorderen. Enkele bronverwijzingen zijn niet beschikbaar op internet, zoals speelfilms op DVD of volledige boeken, maar achten wij wel geschikt als achtergrondinformatie of als illustratief materiaal. Nota bene, de website www.kwartiermaken.nl is een spil in deze onderwijsmodule. Op deze website vindt u een groot aantal van de genoemde referenties, en meer dan dat!

Didactische aanpak

Belangrijk is om voorafgaand aan een les zelf te bepalen welke inhoud de docent wenst over te dragen, welke bronnen de docent wenst te gebruiken en welke werkvormen de docent geschikt acht voor de groep studenten. Dit betekent dus dat niet alles wat in deze gereedschapskist wordt aangereikt per se hoeft te worden gebruikt. Afhankelijk van de didactische beginsituatie bepaalt de docent welke leerdoelen hij/zij nastreeft en welke werkvormen aansluiten op de groep studenten; werkvormen zijn ondersteunend aan de inhoud. De werkvormen zijn niet allemaal tot in detail uitgewerkt. De docent kan zelf de werkvormen enigszins aanpassen naar gelang de eigen lessituatie. Bovendien, wees er alert op dat sommige werkvormen van de student om huiswerk vooraf vragen.

De bedoeling van een gereedschapskist is dat alle onderdelen zowel in een inhoudelijk als didactisch logische volgorde worden aangeboden, maar dat de docent ook aan de hand van onderdelen uit verschillende lessen zelf een les kan samenstellen. Vandaar dat we spreken van een gereedschapskist, waarmee didactische vrijheid mogelijk blijft.

Hakim Traïdia

1. Kwartiermaken: De Vreemde Ander 1

Introductie

Kwartiermaken staat voor het werken aan de ontvangst van een groep nieuwelingen. Mensen die na jarenlang te zijn weggestopt in inrichtingen zich weer laten zien in de samenleving, zijn in zekere zin nieuwelingen in de samenleving. De samenleving vindt hen vreemd of 'anders' en op hun beurt ervaren zij de samenleving als vreemd en soms ook als vijandig. Kwartiermaken is het werken aan gastvrijheid voor deze 'vreemdelingen'. Daartoe onderzoeken kwartiermakers de uitsluitende werking van de 'normale' samenleving. Kwartiermaken is het werken aan een klimaat waarin mensen met een psychiatrische achtergrond of met een verstandelijke of lichamelijke beperking – en nog andere 'niet-standaardburgers' – mee kunnen doen naar eigen wens en mogelijkheden.

Kwartiermakers proberen een cultuur te bevorderen waarin niet-standaardburgers kunnen gedijen. Ze doen dat in het algemeen én op die plekken waar het specifiek aan de orde is: in het buurt- of wijkcentrum en de sportclub, in vrijwilligerswerk en betaalde arbeid, in buurten en het verenigingsleven, in centra voor cultuur en cultuureducatie, in kerken en moskeeën.

Categorisering: een paradoxale strategie

Kwartiermaken is ruimte maken voor anders-zijn. Maar zet dat niet aan tot een wij-zij-denken, mensen die anders zijn en mensen die niet anders zijn? En zijn we niet allemaal 'anders'? Kwartiermaken ziet het apart benoemen als tussenstap; die tussenstap is nodig om de volgende redenen:

Het niet benoemen van 'het anders zijn', het er niet over hebben, haalt mensen die kampen met uitsluiting, niet vanzelf uit de marge.

Het 'andere' moet (hoe relatief ook) kans krijgen om in zijn andersheid te verschijnen. Nogmaals: de categorisering functioneert als een tussenstap. De tussenstap wordt gezet, juist om uitzicht te bieden op inclusie - oftewel op verbinding met anderen. De tussenstap behoedt - en dat is belangrijk - voor een gelijkmakende assimilatie waarin geen erkenning bestaat voor andersheid of verschil. Door het anders-zijn als verhoudingsprobleem aan te merken, wordt ook de andere pool, de normaliteit, in het geding gebracht. De normale wereld en werkelijkheid komen ter discussie te staan juist om voor 'de vreemde ander' ruimte te maken. Als we echt naar inclusie streven kan niet alles blijven zoals het was.

Kracht en kwetsbaarheid

In het hedendaagse spreken over de participatiemaatschappij lijkt weinig ruimte te bestaan voor het gegeven dat veel mensen die een beroep doen op bijvoorbeeld de Wet maatschappelijke ondersteuning eerder kwetsbaar zijn dan zelfredzaam. Kwetsbaarheid lijkt binnen de huidige beleidstaal taboe te zijn, tot een onwaarde geworden (Baart & Carbo, De zorgval, 2012). Kwetsbaarheid en anders-zijn zijn onderling verbonden. Anders-zijn vertegenwoordigt een waarde die je alleen het volle pond kan geven als je het begrip kwetsbaarheid meeneemt. Het is iets waarmee de samenleving rekening moet houden. En dat is precies waar kwartiermakers, samen met de betrokkenen aan werken. Als de omgeving zich aanpast, op jou raakt afgesteld, verdwijnt de afwijking of doet ze er minder toe. Kwetsbaarheid is net als anders-zijn een verhoudingsprobleem. Als je kwetsbaar mag zijn, wordt je kwetsbaarheid al minder.

Aldus is kwartiermaken in drie begrippen samen te vatten: er is de erkenning van vreemdheid, een vreemdheid die om gastvrijheid vraagt, die we ook kunnen vatten in termen als het verwelkomen van verschil. Voor een gastvrije ontvangst is het nodig na te denken over uitsluitende mechanismen in onze samenleving, is het soms nodig om de normale gang van zaken op te schorten. Een opschorting die noodzakelijk is om ruimte te maken voor het anders-zijn van de ander.

Leerdoelen

- Studenten weten wat kwartiermaken inhoudt en kunnen het verbinden met hun eigen (stage/beroeps)praktijk.
- Studenten weten waar kwartiermaken globaal voor staat:
  - Vreemdheid, anders-zijn en strijdigheid
  - Gastvrijheid
  - Opschorting
- Studenten kennen de historische context van kwartiermaken (paradigma's). Van charitatief model tot en met het burgerschapsparadigma.
- Studenten begrijpen welke rol kwartiermaken heeft binnen de Wmo.
- Studenten begrijpen dat je als sociaal werker met een kwartiermakerstaak een community developer bent.
- Studenten kunnen kwartiermaken plaatsen in het veld van agogische en psychologische benaderingen zoals herstel, eigen kracht en rehabilitatie.
- Studenten kunnen uit de eigen social work praktijk een voorbeeld geven en presenteren van de paradox van categorisering.

Te gebruiken bronnen

Boeken, hoofdstukken en artikelen:

Dierinck, P. (2013). Alemoale tuupe tegoare. In Kal, D., Post, R. en Wilken, J.P. (red.) Verder met Kwartiermaken: naar de verwelkoming van verschil. Zie:

www.kwartiermaken.nl/downloads/Dierinck.pdf

Kal, D., Post, R., en Scholtens, G. (2012). Kwartiermaken + In gesprek met Eus de Wit In: Kal, D., Post, R., en Scholtens, G. (red.) Meedoen gaat niet vanzelf: kwartiermaken in theorie en praktijk. Amsterdam: Uitgeverij Tobi Vroegh. Zie <http://www.kwartiermaken.nl/zoek?q=Eus+de+Wit>

Kal, D. (2012). Kwartiermaken in de WMO: Ondersteuning van volwaardig burgerschap voor iedereen. In: Wilken, J.P. & T. Dankers (red.) Supportgericht werken in de WMO. *Utrecht: Movisie/Wmo-werkplaatsen*. Lees hoofdstuk 3 van:

<http://www.kwartiermaken.nl/zoek?q=support+gericht+werken+in+de+Wmo>

Kal, D. (2001). Kwartiermaken: Werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond. Amsterdam: Boom.

Webpagina's & beeldmateriaal:

<http://www.kwartiermaken.nl>

Een kwartiertje kwartiermaken - In 15 minuten wordt hier een beeld geschetst van hoe kwartiermaken er in de praktijk uitziet. Dit filmpje presenteert een voorbeeld van stichting Pameijer in Rotterdam. De eerste 7 minuten bieden voldoende om een beeld te schetsen van kwartiermaken in de praktijk. Zie: <http://youtu.be/GH4VrF7pdYc>

Blogspot Peter Dierinck - <http://kiosksleidinge.blogspot.nl>

Werkvormen

Mindmapping

Deze groepsopdracht is verkennend van aard. Doel is begripsvorming, studenten kennis laten maken met kernthema's binnen het kwartiermaken. Vorm groepjes van 3 maximaal 4 personen. Geef de groepjes een flap-over vel en stiften.

Zorg voor een casus – maak hierbij bijvoorbeeld gebruik van Kwartiertje Kwartiermaken, zie beeldmateriaal - die voldoende aanknopingspunten heeft met kwartiermaken. Zorg dat er een situatie in centraal staat met betrekking tot “ruimte voor anders zijn”, het “verwelkomen van verschil” en zorg ervoor dat thema's als, vreemdheid, gastvrijheid en opschorting hieraan kunnen worden verbonden.

Laat de groepjes een mindmap maken bij de term vreemdheid, en een andere mindmap voor de term gastvrijheid. Bespreek dit klassikaal door de groepjes hun mindmap te laten presenteren en toe te lichten. Na deze opdracht kan je studenten de opdracht geven een stuk literatuur over kwartiermaken te lezen. De week erna herhaal je deze oefening teneinde te zien of de kernbegrippen beter worden begrepen en bijvoorbeeld meer herkenning opleveren.

Engel & Duivel

Deze oefening is relatief snel, doe je staand in drietallen, is geschikt om dynamiek in de groep te brengen, is geschikt als actieve inleiding op een onderwerp m.b.t. kwartiermaken. Engel & Duivel kan worden vervolgd met een (intensievere, tragere) werkvorm.

Werk in groepjes van 3 personen. Leg stellingen/slogans voor. 1 persoon is neutraal, 1 staat positief tegenover de stelling (engel), 1 staat negatief tegenover de stelling (duivel), resp. de één ziet de goede kant ervan in, de andere juist niet. De engel en duivel spreken om beurten vanuit hun positie. De neutrale luistert, laat zich overtuigen. Rollen doordraaien bij volgende stelling. Elke beurt duurt 1 minuut. Bespreek daarna de stelling klassikaal: wat is qua uitspraken, beweringen, argumenten naar voren gekomen?

Zorg dat er stellingen worden gebruikt die voldoende aanknopingspunten bieden met kwartiermaken. Zorg dat er een situatie in centraal staat met betrekking tot “ruimte voor anders zijn”, het “verwelkomen van verschil” en zorg ervoor dat thema's als vreemdheid, gastvrijheid en opschorting hieraan kunnen worden verbonden.

Stellingen/slogans kunnen zijn:

- Incidenteel kwartiermaken levert op den duur niks op
- Verschil mag er zijn

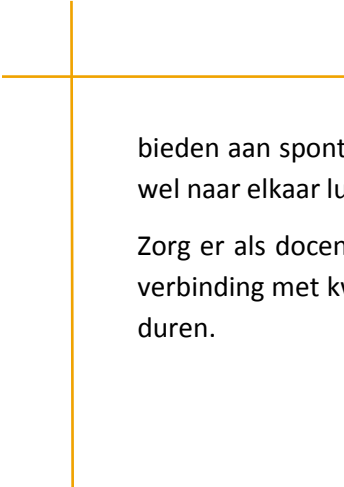
- Opschorting begint in de eerste plaats bij het opschorten van vooroordelen van de GGZ zelf
- Uitsluiting maakt ziek
- Zonder speciale inzet bestaat er gerede kans dat de ontmoeting met 'een vreemde ander' op niets uitloopt
- Kwetsbaarheid is net als anders-zijn een verhoudingsprobleem: als je kwetsbaar mag zijn wordt jouw kwetsbaarheid al een stuk minder
- Negeren van verschillen doet betrokkenen in de marge tekort: wat je niet benoemt, bestaat niet
- Teveel nadruk op de verschillen werkt stigmatiserend
- Sociale steun is pas sociale steun als het ervaren wordt als sociale steun

Lagerhuiswerk – variant 1

Een variant op de Engel & Duivel oefening is een Lagerhuis discussievorm waarbij de student vooraf enig huiswerk dient te verrichten. Geef als docent alle studenten een selectie van drie stellingen mee (zie bijvoorbeeld de stellingen bij de vorige werkvorm Engel & Duivel). De student kiest uit die drie meegegeven stellingen er twee uit. De opdracht is om vervolgens bij beide stellingen één voorargument en één tegenargument op te schrijven. Deze nemen ze mee naar de les. Op enkele niet vooraf aangekondigde momenten, die aansluiten bij de te behandelen onderwerpen gedurende de bijeenkomst, start de docent een Lagerhuis discussie. De docent heeft dus stellingen geselecteerd die aansluiten op de te behandelen inhoud en weet zelf op welke momenten de Lagerhuisdiscussie wordt gehouden. De Lagerhuisdiscussie kan de docent op verschillende momenten inlassen. Er is geen speciale opstelling nodig. De docent toont de stelling die aan de orde is op duidelijk zichtbaar formaat (flap-over of PowerPoint) en wijst willekeurig studenten aan met het verzoek te gaan staan en hun voorargumenten te geven. Bijvoorbeeld eerst drie studenten aan het woord laten met voorargumenten. Daarna drie studenten laten staan om hun tegenargumenten te etaleren. Vervolgens vraag je studenten met nog niet genoemde voor- of tegenargumenten te gaan staan en deze te verkondigen. Zorg er als docent voor dat je een samenvatting geeft en afsluit met een conclusie en een verbinding met kwartiermaken. Laat de Lagerhuisdiscussie per stelling niet langer dan 10 minuten duren. De Lagerhuisdiscussie is geschikt als actief intermezzo.

Lagerhuiswerk – variant 2

Een tweede variant van het Lagerhuiswerk is dat je als docent het niet zozeer integreert in je hoorcollege, maar dat je er een aparte werkvorm van maakt, bijvoorbeeld na het hoorcollege. Je kunt dan tevens het Lagerhuisdebat uitvoeriger houden. Zodra enkele studenten hun argumenten hebben gedeeld, kan je als docent het Lagerhuisdebat lossier laten en de ruimte

bieden aan spontane reacties. Houd als docent dan wel de orde vast en zorg ervoor dat iedereen wel naar elkaar luistert.

Zorg er als docent weer voor dat je een samenvatting geeft en afsluit met een conclusie en een verbinding met kwartiermaken. Laat de Lagerhuisdiscussie per stelling niet langer dan 20 minuten duren.

Tekening Moniek Meinders, Kwartiermakerskrant Riagg Haagrand

2. Kwartiermaken: De Vreemde Ander 2

Introductie

In les 1 'De vreemde ander deel 1' vatten we kwartiermaken in drie begrippen samen: er is de erkenning van vreemdheid, een vreemdheid die om gastvrijheid vraagt, een verwelcoming van verschil. Voor een gastvrije ontvangst is het nodig na te denken over uitsluitende werkingen van overheden, instellingen, organisaties, professionals en burgers en te onderzoeken hoe de heersende normale gang van zaken op te schorten, juist om ruimte te maken voor het anders-zijn van de ander.

Strijdigheid

Voor één begrip binnen het kwartiermaken vragen we nog speciaal aandacht: Strijdigheid. Dit begrip ontleent Doortje Kal aan de Franse filosoof François Lyotard (zoals bemiddeld door Richard Brons en Harry Kunneman). Lyotard roept in zijn werk op tot opsporing, articulatie en pleitbezorging van strijdigheden. Hij ziet strijdigheid als een geval van onpresenteerbaar onrecht, iets wat niet gepresenteerd kan worden, bijvoorbeeld omdat er teveel schaamte mee gepaard gaat. Of anders gezegd: er is sprake van strijdigheid tussen twee partijen wanneer een conflict dat hen tegenover elkaar doet staan 'geregeld' wordt in het idioom van een van beide partijen terwijl het onrecht waaronder de ander lijdt niet in dat idioom voorkomt: idiomatische strijdigheid.

Strijdigheid heeft aldus bij Lyotard de speciale betekenis van een geschil over een geschil. Een geschil over een geschil ontstaat als de ander (de zogenaamde standaard-mens) het geschil niet als zodanig ervaart. De ervaring wordt daardoor onpresenteerbaar. Dat is binnen kwartiermaken een cruciale notie. Het gaat om een ervaring die door de betrokken persoon die anders is (ofwel zich als anders ervaart) niet kan worden besproken in algemeen verstaanbare of erkende termen. Dat plaatst de betrokkene in een positie van sprakeloosheid en daarmee van isolement. De kern van de strijdigheid bestaat uit het lijden aan het onrecht dat dit veroorzaakt, dat de eigen positie (ervaring, beleving, aandoening, herinnering) niet tot uitdrukking kan worden gebracht in een situatie waar juist die positie in het geding is. Dat plaatst kwartiermakers voor de vraag hoe te werken aan de optimalisering van condities om dit sprakeloze toch verstaanbaar te maken. Kwartiermakers proberen de 'partijen' zoals hierboven genoemd ervoor gevoelig te maken dat van strijdigheid sprake kan zijn.

Veel van de drempels die mensen in de marge ervaren om mee te doen en erbij te horen zijn niet zo makkelijk te benoemen in de termen van de instellingen en instanties waarmee zij te maken hebben. Het is vaak moeilijk uit te leggen waarom de geboden oplossingen niet haalbaar zijn, niet passen. Ze zijn zoals gezegd vaak met schaamte omgeven.

Andries Baart (2001) laat zonder het woord strijdigheid te gebruiken goed zien wat strijdigheid is in de context van de hulpverlening: de groep die de hulp het hardst nodig heeft bereikt de

helpers vaak niet vanwege een gemis aan competenties, terwijl juist het ontbreken van die competenties de reden vormt dat men afhankelijk is van deze helpers. Anders geformuleerd: de kenmerken en problemen van de hulpzoeker vormen een belemmering om aansluiting te vinden bij de instanties van de verzorgingsstaat waarbij men hulp zoekt.

Leerdoelen

- Studenten kunnen een voorbeeld van strijdigheid uit het eigen leven geven.
- Studenten kunnen een voorbeeld van strijdigheid uit de eigen social work praktijk geven.
- Studenten kunnen de betekenis van gastvrijheid in eigen woorden definiëren.
- Studenten kunnen benoemen waarin zij wel en niet gastvrij zijn naar de 'vreemde ander'.
- Studenten weten hoe (met welke concrete acties) zij de eigen gastvrijheid kunnen vergroten.
- Studenten weten hoe (met welke concrete acties) zij kunnen bijdragen aan een grotere gastvrijheid van de lokale samenleving waar zij als professional werken.
- Studenten hebben minstens 1 tool tot hun beschikking waarmee zij als professional een eerste bijdrage kunnen leveren aan het vergroten van de gastvrijheid van de lokale samenleving.

Te gebruiken bronnen

Boeken, hoofdstukken en artikelen

Kal, D., Post, R. & Scholtens, G. (2012). Kwartiermaken. In: Meedoen gaat niet vanzelf. Amsterdam: Tobi Vroegh. Zie <http://www.kwartiermaken.nl/zoek?q=Eus+de+Wit>

Kal, D. (2001). Kwartiermaken: Werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond. Fragment De filosofische perspectieven van kwartiermaken. Pagina 59-63. Amsterdam: Boom. <http://www.kwartiermaken.nl/publicaties/405/>

Webpagina's en beeldmateriaal

<http://www.kwartiermaken.nl>

Normaliteit en strijdigheid - <http://youtu.be/uPdRNjxFIs0> - Doortje Kal spreekt op een studiedag in Gent (2012) in twee minuten over strijdigheid. Filmpje David de Ruiter.

Strijdigheid & paradox van categorisering - www.uitzendinggemist.nl - documentaire *De regels van Matthijs* - Tussen minuut 8:00 en 10:25, tussen minuut 35:00 en 42:00, en tussen minuut 49:45 en 52:45 wordt strijdigheid en de paradox van categorisering goed geïllustreerd.

Strijdigheid & paradox van categorisering - DVD - speelfilm *Yo Tambien* – staat geheel in het teken van stigma, antistigmatisering, strijdigheid en de paradox van categorisering.

Werkvormen

Conceptmapping

Dit is een groepsopdracht die appelleert aan creatieve denkkraft. Doel is kennismaken met kwartiermaken en de kernthema's vertalen naar praktische acties voor in de praktijk. Vorm groepjes van 3 maximaal 4 personen. Geef de groepjes een flap-over vel en stiften.

Zorg voor een casus die voldoende aanknopingspunten heeft met kwartiermaken. Zorg dat er een situatie in centraal staat met betrekking tot "ruimte voor anders zijn", het "verwelkomen van verschil" en zorg ervoor dat thema's als strijdigheid, vreemdheid, gastvrijheid en opschorting hieraan kunnen worden verbonden.

Naar aanleiding van de casus geef je de groepjes de opdracht na te denken over:

Hoe kan jij de omgeving gevoelig maken of gevoelig krijgen voor strijdigheid? Oftewel hoe kan jij de omgeving sensibiliseren voor strijdigheid?

In steekwoorden schrijven de groepjes op hun flap-over vel kansen c.q. mogelijkheden op die zij zien.

Wat kan jij doen om gastvrijheid te creëren?

In steekwoorden schrijven de groepjes op hun flap-over vel kansen c.q. mogelijkheden op die zij zien. Laat de studenten nu met een andere kleur stift verbindingen leggen tussen de steekwoorden.

Welke steekwoorden hebben rechtsreeks met elkaar te maken, welke hebben veel met elkaar te maken. Stap drie is het verschil met mindmappen, je zoekt tevens naar relaties tussen de termen.

Bespreek stappen één, twee en drie klassikaal door de groepjes hun mindmap te laten presenteren en toe te lichten. Na deze opdracht kan je studenten de opdracht geven ter verdieping een stuk literatuur over kwartiermaken te lezen.

Een voorbeeld om strijdigheid te illustreren: "Ik heet je welkom", en toch voel jij je niet welkom! Je hebt er alleen geen woorden voor om dat gevoel te benoemen en uit te spreken, omdat je net bent uitgenodigd en welkom geheten. Dat voelt vreemd, want je ziet aan de houding, aan de blik, of je hoort het aan de ondertoon van de ander dat je eigenlijk niet welkom bent, omdat jij anders bent. Dat is de strijdigheid en veroorzaakt een onpresenteerbaar lijden.

Citatencarrousel

Na een inhoudelijke uiteenzetting in les 1 en een korte herhaling in deze les over de termen strijdigheid, gastvrijheid, opschorting en normaliteit wordt de groep studenten in viertallen opgedeeld. Ze krijgen allen een flap-over en één zwarte, één rode, één blauwe en één groene dikke markeerstift. Elk groepje krijgt tevens een op een A4'tje uitgeprint citaat gerelateerd aan kwartiermaken. Deze citaten zijn afkomstig van ervaringsdeskundigen, kwartiermakers of auteurs die hebben gepubliceerd over thema's met betrekking tot kwartiermaken.

Deel de citaten uit. Per groepje één citaat. Laat de studenten bovenaan op de flap-over een zelfbedachte titel opschrijven die de lading dekt van het citaat. Dit schrijven ze op met de zwarte markeerstift. Dit kan ook nadat de studenten het citaat in hun groepje hebben besproken om de boodschap ervan te begrijpen – dat is stap 3.

Geef de groepjes vervolgens 5 minuten de tijd over het citaat na te denken. Laat de studenten op het citaat reageren door de opdracht mee te geven:

- leg in eigen woorden uit wat er met het citaat wordt bedoeld. Schrijf dit in steekwoorden op de flap-over. Dit schrijven ze op met de blauwe markeerstift.
- geef er een voorbeeld bij vanuit de praktijk zoals de student die op dat moment kent. Schrijf dit in steekwoorden op de flap-over. Dit schrijven ze op met de blauwe markeerstift.
- geef 1 argument waarom je het als groep met het citaat inhoudelijk eens bent dan wel oneens. Schrijf dit in steekwoorden op de flap-over. Het voorargument met de groene markeerstift, het tegenargument met de rode stift.

Zodra stappen 1,2 en 3 zijn afgerond, laat je de groepen hun deels beschreven flap-over en bijbehorende citaat doorgeven aan de andere groep. Alles draait dan bijvoorbeeld met de klok mee. Herhaal dan stappen 2 en 3. De groepen mogen de eerder bedachte titel door een vorige groep veranderen als zij van mening zijn dat de kernboodschap anders en beter kan worden verwoord. De groepen mogen eveneens één argument voor of tegen toevoegen onder het eerder gegeven argument. Aan het eind heeft elke groep alle citaten gehad. Een carrousel van citaten. Laat de studenten de flap-overs ophangen, bespreek de resultaten, bespreek plenair de verschillen en overeenkomsten en ervaringen.

Hieronder staan vijf bruikbare citaten gegeven:

- *“Een uitgestoken hand is nodig om samen naar een betere plaats te gaan” (Hans, Photovoice, Breda)*
- *“Als je niet gelooft dat mensen met een verstandelijke handicap waardevol en belangrijk kunnen zijn, als je niet gelooft dat ze in het leven ongeveer hetzelfde willen als jij, dan lukt het je nooit om mensen te ondersteunen om een beter netwerk op te bouwen.” (Brian Lensink in: Dat het gewoon is dat we er zijn, 2003)*

- *“Het gaat er niet om mensen met een beperking zo normaal mogelijk te doen zijn, maar hun levensomstandigheden zo normaal mogelijk te maken. Het gaat om de vraag hoe zij een meer gewaardeerde rol in de samenleving kunnen krijgen. Voor dit proces is een verandering van de houding van de samenleving noodzakelijk.” (Jacqueline Kool in: Dat het gewoon is..., 2003)*
- *“Kunnen we van de vreemdeling verlangen dat hij de taal spreekt, zich gedraagt als de anderen voordat hij verwelkomd wordt? Kunnen we dan nog wel spreken over het verlenen van gastvrijheid; is de vreemdeling dan nog een vreemdeling?” (Derrida in: Over gastvrijheid, 1998)*
- *“Het is belangrijk te beseffen dat ‘de vreemdeling’ (de ‘vreemde gast’) afhankelijk is van gastvrijheid. En ten tweede dat met het verlenen van gastvrijheid de gastheer of -vrouw ook een beetje vreemdeling zal worden, in de zin dat hij of zij zich op vreemd terrein begeeft met het verlenen van gastvrijheid.” (Kal n.a.v. Derrida)*

Reliëf geven aan gastvrijheid

Hoe waardeer jij het verschil tussen mensen? Tussen mensen die anders-zijn en de zogenaamde ‘standaard-mens’? Dit positief waarden van verschil vraagt om het verwelkomen van verschil en vraagt zodoende om gastvrijheid. De vraag is wat gastvrijheid is en hoe je dat in de praktijk ziet. Ben jij gastvrij naar een vreemde ander en zijn de wijkbewoners, de wijkinstanties, de bedrijven in de wijk gastvrij naar vreemde anderen? In deze oefening staat gastvrijheid centraal.

Studenten geven betekenis aan gastvrijheid en reflecteren op hun eigen gastvrijheid en die van de omgeving zoals de wijkbewoners, wijkinstanties en bedrijven in de wijk. We geven inhoudelijk reliëf aan gastvrijheid.

Geef de onderstaande vragen aan de studenten en laat ze daar eerst individueel over nadenken. Ze krijgen 2 minuten om in steekwoorden hun antwoorden op te schrijven. Na deze twee minuten laat je de studenten in tweetallen hun antwoorden delen. Dit kan de helpend zijn wanneer sommige studenten het niet lukt om concreet antwoord te geven op de vragen. De andere kan dan in dit tweegesprek helpen. Laat studenten ook in het tweegesprek ontdekken en benoemen wat de overeenkomsten en wat de verschillen zijn tussen elkaars antwoorden. Tot slot vraag je aan een aantal studenten plenair hun antwoord te delen. Schrijf als docent de kernwoorden op van wat studenten gezamenlijk als gastvrijheid omschrijven. Leg daarna de omschrijving van gastvrijheid van Jacques Derrida ernaast (zie Kal, Post & Scholtens 2012: 10-11).

De vragen:

- Wat is in jouw eigen woorden gastvrijheid?
- Ben jij gastvrij in je privéleven?
- Naar wie wel?
- Naar wie minder of helemaal niet?
- Ben jij als professional in je werk gastvrij?

- Naar wie wel?

Naar wie minder of helemaal niet?

Mogelijke discussievragen kunnen zijn:

- Is jouw stage of werkplek gastvrij naar vreemde anderen? Naar ouders, familie of vrienden van de 'cliënt'? Naar buurtbewoners? Naar bedrijven? Naar andere instanties?
- Wat doet jouw stage of werkplek aan het gastvrij maken van de wijk?
- Welk verschil zie je tussen jouw omschrijving van gastvrijheid en die van Jacques Derrida?
- Wat vraagt het werken aan gastvrijheid van jou als professional?

Scoren op gastvrijheid

Na de discussie over gastvrijheid kan je met behulp van een schaalvraag meer concrete inhoud geven aan het concept gastvrijheid. Laat de studenten een lijn tekenen met aan de linkerkant het cijfer 0 en aan de rechterkant het cijfer 10. De nul staat voor: 'In mijn privéleven ben ik geheel niet gastvrij' en de tien staat voor: 'In mijn privéleven ben ik geheel gastvrij'. Laat de student zelf bepalen waar zij zichzelf op een schaal van 0 tot 10 zien. Bijvoorbeeld een 7. Laat ze er vervolgens bij noteren hoe die zeven voor gastvrijheid er dan concreet uit ziet in gedrag.

Laat de studenten een tweede lijn tekenen. Je doet hetzelfde alleen nu staat de nul voor: 'vanuit mijn werk doe ik helemaal niks aan het gastvrij proberen te maken van de wijk' tot de tien die staat voor: 'vanuit mijn werk ben ik continu bezig de wijk gastvrij te laten zijn voor mijn cliënten'. Laat de student zelf bepalen waar zij zichzelf op een schaal van 0 tot 10 zien. Bijvoorbeeld een 7. Laat ze er vervolgens bij noteren hoe die zeven voor gastvrijheid er dan concreet in gedrag uit ziet. Bij bijvoorbeeld een 5 kan je hetzelfde vragen, maar laat de student dan ook een ambitie formuleren om op een 7 te komen en dan concreet te beschrijven wat ze daarvoor moeten doen, welke concrete acties ze zouden moeten ondernemen om op die 7 te komen. Je kunt als docent zelf nog soortgelijke schaalvragen omtrent kwartiermaken formuleren en inzetten voor deze oefening.

0 | Geheel niet gastvrij

|

Geheel gastvrij | 10

Tekening Moniek Meinders, Kwartiermakerskrant Riaag Haagrand Kwartiermaken

3. Niches

Inleiding

Het begrip 'niche' staat voor de gastvrije ruimte die kwartiermakers beogen te organiseren op al die plekken waar mensen in de marge verlangen deel te nemen aan het maatschappelijk verkeer. Het gaat om een gastvrije ruimte waarbinnen mensen zich kunnen ontwikkelen. Zo'n ruimte kan fysiek zijn maar ook symbolisch.

Het Franse woord 'niche' is een term uit de ecologische biologie. Het duidt dan op het specifieke geheel van omgevingsfactoren die voor de handhaving van een populatie of soort belangrijk zijn, maar bovendien een functie hebben voor het ecologische systeem als geheel. Niche kunnen we ook opvatten als een nis. In deze betekenis zie je een niche als een ruimte, speciaal vrijgemaakt of uitgespaard om iemand plek te verschaffen.

Niches en Maatjes

Kwetsbare mensen vinden in niches anderen die emotioneel ondersteunend zijn en tijd hebben; er vinden activiteiten plaats die door hen als zinvol worden ervaren. Niches zijn omgevingen waarin mensen in staat worden gesteld zich als handelend persoon te ontwikkelen en waar een gevoel van eigenwaarde wordt gevoed. Niches danken hun kwaliteit mede aan maatjes, mensen die zich ter plekke opwerpen als bondgenoot en als het nodig is als bemiddelaar. Het maatje wijdt de nieuweling in en functioneert als vraagbaak. Het maatje zorgt ervoor dat iemand zich thuis voelt en helpt zo nodig ook de anderen zich bij de nieuweling thuis te doen voelen. Maatjes breken het ijs voor een vreemde vogel. Kwartiermakers zijn in verband met het creëren van niches op zoek naar maatjes, maar participanten kunnen zich ook spontaan opwerpen als maatje. Dat is belangrijk, want niet iedereen met problemen of welke andersheid dan ook meldt zich als zodanig aan.

Valkuil

Tine van Regenmortel wijst op het gevaar van de entrapping niche, de niche als valkuil. Een dagactiviteitencentrum kan zo'n valkuil zijn. Bedoeld als veilige thuishaven, maar ook als uitvalsbasis richting maatschappij, bleek het van dit tweede vaak niet te komen omdat 'reguliere plekken' ontoegankelijk bleven. Professionals in de zorg waren niet gericht op een toegankelijke samenleving, professionals (en burgers) buiten de zorg waren niet gericht op mensen in de marge. Precies dat was de reden voor het eerste kwartiermaakproject IEP: Integratie (Ex)Psychiatrische cliënten.

De niche wordt ook wel 'vrijplaats' genoemd, een plek waar de ideologie van de normaliteit is opgeschort en ruimte is voor andersheid. Een kwartiermaker zet zich hiervoor in.

Leerdoelen

- Studenten hebben kennis van de inhoud van de begrippen niche en entrapping niche (schaduwzijde van niche).
- Studenten kennen het belang van nichediversiteit voor 'de vreemde ander' en kunnen die benoemen.
- Studenten begrijpen wat de kracht van diversiteit is en begrijpen het gevaar (i.c. ondermijnende krachten) van monoculturaliteit (uitsluitende mechanisme).
- Studenten hebben ervaren wat insluiting en uitsluiting met een mens kan doen (met ook henzelf).
- Studenten weten hoe ze uitsluiting kunnen transformeren naar insluiting.
- Studenten zijn in staat te benoemen welke competenties het vraagt om als professional te kunnen kwartiermaken.

Te gebruiken bronnen

Boeken, hoofdstukken en artikelen

Kal, D. (2008). 'Heerlijke nieuwe niches', in: Deviant. Tijdschrift tussen psychiatrie en maatschappij, nr 57, juni 2008. www.kwartiermaken.nl/downloads/heerlijke_nieuwe_niches.pdf

Kal, D., Post, R. & Scholtens, G. (2012). Niches In: Meedoen gaat niet vanzelf. Amsterdam: Tobi Vroegh. <http://www.kwartiermaken.nl/publicaties/393>

Kal, D., Vesseur, J. (2003). Dat het gewoon is dat we er zijn. Een appel op het sociaal-cultureel werk door mensen met een verstandelijke beperking. <http://www.kwartiermaken.nl/publicaties/dat-het-gewoon-is-dat-we-er-zijn>

Kal, D. (2013). Verder met Kwartiermaken: Burgervriendschap. In: Kal, D., Post, R., Wilken, J.P. (Red.). Verder met kwartiermaken: naar de verwelcoming van verschil. Amsterdam: Uitgeverij Tobi Vroegh. Pag. 104 t/m109. <http://www.kwartiermaken.nl/publicaties/394/>

Kal, D., Post, R. & Scholtens, G. (2012). Meedoen gaat niet vanzelf: In gesprek met kwartiermaakster Anne Tuk. In: Meedoen gaat niet vanzelf. Amsterdam: Tobi Vroegh. Zie <http://www.kwartiermaken.nl/zoek?q=Anne+Tuk>

Kal, D., Post, R. & Scholtens, G. (2012). Overall zijn wel een paar mensen met een handicap geland: In gesprek met kwartiermaakster Karen Soeterik. In: Meedoen gaat niet vanzelf. Amsterdam: Tobi Vroegh. <http://www.kwartiermaken.nl/publicaties/393>

Kal, D., Post, R. & Scholtens, G. (2012). Zonder perspectief vaart niemand wel: In gesprek met kwartiermaakster Hilleke Linthorst. Amsterdam: Tobi Vroegh. <http://www.kwartiermaken.nl/zoek?q=Hilleke+Linthorst>

Leeuwis, R. (2010). Samenwerking voor integratie: Mensen met beperking moeten kunnen meedoen. http://www.cordaan.nl/10833/14347/22634/CC_no_2_2010_web.pdf

Meininger, H. (2013). Andere plaatsen: Over de ontmoeting tussen mensen met en zonder een (verstandelijke) beperking. In Kal, D., Post, R. en Wilken, J.P. (red.) Verder met Kwartiermaken: naar de verwelcoming van verschil. <http://www.kwartiermaken.nl/publicaties/andere-plaatsen-herman-p.-meininger1>

Postma, D. (2014). De buurtboerderij als sociaal laboratorium. Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken, Najaar 2014 nummer 3. <http://www.socialevraagstukken.nl/site/reportage/de-buurtboerderij-als-sociaal-laboratorium/>

Webpagina's & beeldmateriaal

Stichting Doen - <http://www.doen.nl/web/projecten-die-we-DOEN/Cultuur-Cohesie/Nieuwe-Ontmoetingsplekken.htm> - Nieuwe Ontmoetingsplekken.

Samen in Oost - DVD - 'Samen in Oost' is een project van Stichting Prisma (ontmoeting, ontspanning en ontwikkeling voor mensen met een verstandelijke beperking), de welzijnsorganisatie Dynamo en Stadsdeel Oost.

Buurtboerderij Ons Genoegen - <http://www.poldox.nl/buurtboerderij/docu.html> - Documentaire van Rein Hazewinkel over ontwikkelingen op de Buurtboerderij: zelforganisatie, insluiting, uitsluiting, een niches voor onder meer kwetsbare burgers.

NoordOogst - <http://www.noordoogst.org/> - een bruisende groene plek waar vrijwilligers en mensen met afstand - tot de arbeidsmarkt een centrale plek innemen.

Veluwegames - <https://www.youtube.com/watch?v=38-u6OwAnLE> - Sportief initiatief in de Regio Noord Veluwe.

As it is in Heaven - [Zweedse](#) speelfilm uit 2004 - [Speelfilm illustreert een verhaal van pesten en gepest zijn, van insluiting en uitsluiting.](#)

Ik ben Harrie - <http://www.ikbenharrie.nl> - voorbeeld van een niche waarbij een werknemer met een arbeidsbeperking goed wordt ondersteund door een naaste collega. Dit verhoogt de kans op succesvol participeren op de werkvloer.

Opvoeden sport - <https://www.youtube.com/watch?v=9v0MHJbQ08g&feature=youtu.be> - Hoe binnen een reguliere atletiekvereniging een niche is gecreëerd; een niche voor kinderen met autisme.

Werkvormen

Werkvorm 1: Ervaren van insluiting en uitsluiting

Maak 2 groepen en vorm een binnen- en een buitenring. Wijs iemand in de buitenring aan die probeert van de buiten- naar de binnenring te komen. Hij/zij wordt niet tot de binnenring toegelaten bijvoorbeeld door de ander van de buitenring te negeren, zich te verzetten tegen integratie, zich afstandelijk te gedragen. Wijs nogmaals iemand aan. Ga door tot een aantal mensen deze ervaring heeft opgedaan. Attentie: dit (ervaren van insluiten en uitsluiten) kan heftige gevoelens losmaken. Vraag desnoods of iemand zich als vrijwilliger aanmeldt.

Ga daarna in groepjes uiteen en bespreek het volgende:

- Groepje 1: degenen die buitensluiten. Vraag: hoe is het om iemand zo buiten te sluiten?
- Groepje 2: degenen die hebben geprobeerd om binnen te dringen. Vraag: hoe is het om buitengesloten te worden?
- Groepje 3: degenen van de buitenring die hebben gezien wat er is gebeurd. Vraag: hoe is het om toe te kijken?

Na afloop: deel de ervaringen plenair. Afsluitende vraag: wat betekent deze kennis voor jouw handelen als professional?

Werkvorm 2: Elfje

Een elfje is een gedicht(je) van elf woorden, verdeeld over 5 regels. Bijvoorbeeld:

water
wie gaat
ik ben eerst
wat is het lekker
vakantie

De eerste regel heeft een woord, de tweede twee enz. De vijfde regel heeft weer een woord en bevat een samenvatting van het geheel. Een elfje is dus een woordentellend vers.

Wie verwoordt kwartiermaken het best? Laat dat oordeel over aan de studenten en laat ze dat oordeel toelichten.

Werkvorm 3: Competenties

Lees het artikel van Angela Prudon over *Het Winkeltje*. Zij sluit haar voorbeeld af met de volgende vraag: “Sociaal werkers met deze eigenschappen zouden toch een bevordering van maatschappelijke participatie bij de cliënten, de kwetsbare burgers moeten kunnen bewerkstelligen? Maar hoe doen zij dat dan?”

- Bespreek het antwoord in tweetallen.
- Schrijf kernwoorden op een white board.
- Vergelijk deze kernwoorden met de competenties van de sociaal werker maatschappelijke ondersteuning zoals door Movisie (2013) is omschreven. Zie daarvoor bijlage 1 of ga naar: [https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Competenties-maatschappelijke-ondersteuning%20\[MOV-4581713-1.0\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Competenties-maatschappelijke-ondersteuning%20[MOV-4581713-1.0].pdf) .

- Welke van deze competenties zijn van essentieel belang voor een kwartiermaker?

Werkvorm 4: In dubio

Hang in het lokaal drie losse A4'tjes op met daarop goed leesbaar Eens, Oneens, In dubio. Leg studenten de onderstaande stellingen één voor één voor. De studenten moeten gaan lopen en gaan staan bij het papiertje Eens, het papiertje Oneens, of het papiertje In Dubio. De 3 stellingen gaan over competenties. De optie 'in Dubio' is een belangrijke, want studenten zullen niet altijd duidelijk kunnen of willen kiezen voor het één of het ander. Ze hebben met de optie 'In Dubio' een vluchtweg. Je kunt echter juist ook die studenten vragen naar het waarom van hun twijfel. Zo kan je eenieder bij het gesprek betrekken en erkenning geven in zijn twijfel, haar vraagtekens, zijn onzekerheid. Doel is om het begrip Kwartiermaken via een interactieve gesprekvorm concreter te maken, door studenten zelf erover te laten nadenken van wat ze hebben begrepen uit de colleges, het beeldmateriaal en de literatuur.

De stellingen voor In Dubio:

- Ik voel me een geschikte persoon om de taak kwartiermaken op mij te nemen.
- Ik vind dat kwartiermaken onderdeel moet zijn van een SPH competentieprofiel.
- Ik vind dat kwartiermaken niks toevoegt aan bestaande werkwijzen om mensen met een beperking te laten deelnemen aan de maatschappij.

Werkvorm 5: De denkbare niche en de professional

Laat studenten na de introductie en uitleg van het begrip 'niche' en 'niche als valkuil' voorbeelden geven van beide vormen van niches. Laat hen vervolgens in groepjes reflecteren aan de hand van de volgende vragen:

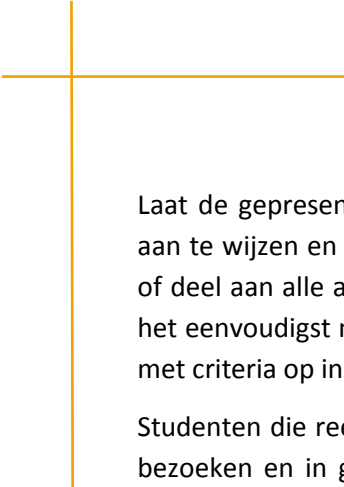
- Welke taak heb jij als professional om van betekenis te zijn voor de 'uitgeslotenen'?
- Welke rol heb jij als een niche een valkuil dreigt te worden.
- Beschrijf hoe jij nichediversiteit kunt stimuleren?

Sluit de werkvorm plenair af.

Werkvorm 6: Bedenk een niche

Geef 2 voorbeelden van 'niches' of: laat de studenten 2 voorbeelden van niches bestuderen (zie voorbeelden uit de praktijk).

Laat vervolgens de studenten in kleine groepjes een niche bedenken. Per groepje beschrijven zij deze niche in steekwoorden of schrijven zij een aantal steekwoorden op een flap-over. Na 10 minuten presenteert een van de groepsleden dit aan de rest van de klas.

Laat de gepresenteerde niches gejureerd worden. Dat kan door een groepje studenten als jury aan te wijzen en aan de hand van een jureringsformulier tot een score en eindoordeel te komen of deel aan alle aanwezigen een jureringsformulier uit en laat iedereen jureren. Het jureren gaat het eenvoudigst met scores van 0-10. Zie bijlage 2 voor een voorbeeld van een jureringsformulier met criteria op indicatoren van kwartiermaken.

Studenten die reeds in de praktijk werken krijgen als opdracht: 'een niche' bij hen in de buurt te bezoeken en in gesprek te gaan met verschillende aanwezigen (kwetsbare buurtbewoner, een vrijwilliger, een professional) om te horen welke betekenis het voor hen heeft. Laat hen een artikel hierover schrijven waarin een aantal begrippen van het kwartiermaken terug komen.

Tekening: Moniek Meinders

4. Kwartiermaken: Normatieve professionaliteit & presentie

Introductie: Normatieve professionaliteit in relatie tot kwartiermaken

Hoewel er binnen het kwartiermaken geen traject 'normatieve professionaliteit' bestond, speelt het begrip op de achtergrond steeds een rol wanneer we ons richten op professionals in allerlei domeinen en ook in ons eigen contact met cliënten. In deze les staat de beroepsbeoefenaar en daarmee zijn of haar professionaliteit centraal: de beroepskracht in de geestelijke gezondheidszorg, verstandelijke gehandicaptenzorg en het maatschappelijk werk, die in het welzijnswerk en bij de politie, de sociale dienst of de woningcorporatie. Hoewel deze beroepspraktijken nogal uiteenlopend zijn, hebben ze alle te maken met kwesties van segregatie en integratie; men werkt met cliënten die met uitsluiting kampen en men staat zelf voor de vraag hoe om te gaan met cliënten, ze binnen te laten of buiten te laten staan, ze op straat te zetten of naar andere oplossingen te zoeken, ze nabij te zijn of ze op afstand te houden. De introductie van het begrip normatieve professionaliteit heeft tot inzet ruimte te scheppen voor de normatieve - de normen en waarden betreffende - dimensie van het professionele handelen (Baart, 1996). Hoewel men in het tijdperk van ontideologisering en verzakelijking het graag anders doet voorkomen, gaat professioneel optreden altijd gepaard met normatieve stellingnamen. In deze les richten we de aandacht op deze waardengeladenheid van het professionele werk. De toenemende protocollering van het werk in de mensgerichte beroepen, maakt morele oordeelsvorming niet overbodig.

Het is niet de bedoeling protocollering, regels of elke bureaucratie als overbodig af te schilderen. Protocollen werpen een dam op tegen willekeur, tegen het opdringen van eigen doelen door de professional of het zich juist teveel voegen naar de cliënt. Het is wel de bedoeling te laten zien dat we er daarmee nog niet zijn. Regels, richtlijnen en methodieken bieden houvast, maar ook niet meer dan dat. Wat te doen in dit bijzondere geval is telkens weer een kwestie van interpretatie en dat vraagt om reflectie; de beroepsbeoefenaar moet zich telkens weer afvragen wat dit bijzondere geval, of deze particuliere mens in zijn specifieke situatie van hem vraagt. Deze reflectie vindt plaats tegen een drievoudige achtergrond: (1) de voor de professie geldende richtlijnen, (2) de bestaansethiek van de beroepsbeoefenaar en zijn existentiële vragen en (3) de ruimere maatschappelijke context (Kunneman, 1995, 1996b).

Thematiek

De beroepsbeoefenaar staat centraal. Wat wordt van hem gevraagd met het oog op een open ontmoeting met 'de vreemde ander'? Hoe verschijnt de strijdigheid in de professionele praktijk? Vanuit het perspectief van de kwartiermaker wordt de stelling verdedigd dat de ruimte die nodig is voor de ontmoeting met de vreemde ander niet tot het technische - instrumentele - aspect van professionaliteit terug is te brengen. Een verregaande protocollering van professionaliteit verwaarloost niet alleen 'de persoon' die de cliënt is, maar ook de persoonlijke kant van de

professional. Diens eigen bestaansethiek mag evenmin als die van de cliënt verwaarloosd worden. Om zowel de persoon achter de cliënt als achter de professional 'tot bestaan te brengen' zijn competenties van een specifieke aard in het geding. Daartoe behoort ook verantwoordelijkheidsbesef met betrekking tot de inrichting van de maatschappij als geheel.

De presentiebenadering

Een benadering waarin de leefwereld van de cliënt uitgangspunt vormt, is de presentiebenadering, zoals ontwikkeld door de wijsgerig andragoloog Andries Baart (2001). De nabije en betrokken zorg die deze benadering voorstaat, is er expliciet op gericht de hierboven genoemde kloof te overbruggen. Die overbrugging begint met een bewustzijn bij de professional van het eventuele bestaan van die kloof. Dat bewustzijn komt tot uitdrukking in de volgende twee aspecten: a) de professional erkent dat het probleem waar de cliënt mee komt voor hem of haar belangrijk is, ook als dat voor de professional niet meteen duidelijk is; b) de professional laat zich persoonlijk en direct aanspreken; hij is er zich van bewust dat hij het contact met de wereld vormt bij wie de cliënt steun zoekt. Aan deze nabijheid in de vorm van concrete verbondenheid kleven allerlei spanningen. De professional moet immers prioriteiten stellen, zijn beroepsuitoefening kent grenzen, hij kan niet alles voor zoete koek slikken, de normen van de cliënt zijn misschien helemaal niet verdedigbaar, hij mag cliënten niet 'voortrekken', hij moet zich 'verstandig' verhouden tot de problematiek van de ander en tenslotte zich niet mee laten slepen in zijn problemen. De leefwereld tot uitgangspunt nemen, blijkt aldus flink gecompliceerd. Dat maakt een nadere verkenning van de leefwereldlijke benadering noodzakelijk.

Aspecten van de nabije beroepsbeoefenaar

Voorwaarde om de cliënt nabij te komen is dat de beroepsbeoefenaar door tracht te dringen in de werkelijkheidsbeleving en situatiedefinitie van de betrokkene. Baart (2001) onderscheidt - als uitbreiding en precisering van de al genoemde twee aspecten, in dit proces verschillende dimensies. (a) Tegen alle negatieve connotaties in wordt gezocht naar de positieve kant van een marginale of alternatieve levensstijl; het gaat erom het vitale, dat wil zeggen het lokaal (onder omstandigheden) rationele karakter ervan, te herkennen, oftewel te zien dat het handelen van de cliënt in beginsel dikwijls 'competent' is, ook al zijn de gevolgen op den duur misschien heel ongewenst. Als de beroepsbeoefenaar die initiële competentie niet ziet, kan hij niet goed helpen. (b) Daarvoor is het nodig dat de beroepsbeoefenaar een grote belangstelling voor de verhalen van zijn cliënt aan de dag legt. De leefwereld van de cliënt laat zich immers kennen door verhalen. (c) De beroepsbeoefenaar laat zich evenwel niet overweldigen door die verhalen. Hij neemt het binnenperspectief niet over; in dat geval zou hij met de ander in diens leefwereld ten onder gaan. Hij probeert het binnenperspectief te begrijpen en er vat op te krijgen, om van daaruit adequaat te kunnen handelen. (d) De professional is zich daarbij bewust van het gevaar dat dreigt wanneer mechanismen van uitsluiting en vernedering waaraan de cliënt toch al vaak bloot staat, en die

misschien reden zijn voor zijn komst, door hem voortgezet en daardoor verheugd worden. (e) De beroepsbeoefenaar is er zich bovenal van bewust dat het behoud van eer(gevoel) van wezenlijke betekenis is voor zijn cliënt, voor zijn zelfgevoel en daarmee voor zijn identiteit. (f) Belangrijk is ook dat de beroepsbeoefenaar zich steeds realiseert bij welke maatschappelijke instituties de cliënt betrokken is en welk belang deze instituties voor hem hebben. Hij merkt op tot welke instituties de cliënt geen relatie heeft en wat het voor de cliënt betekent dat hij dat niet heeft. (g) Daarbij is de professional gevoelig voor keerpuntenervaringen, dat wil zeggen ervaringen die een positieve wending in het leven van de cliënt (kunnen) markeren. Hij herkent ze, probeert ze zo mogelijk op te roepen, de condities ervoor te begunstigen en een beginnende ommekeer te ondersteunen. Andersom is het signaleren van negatieve keerpunten - de val naar beneden - essentieel, net als het waarnemen van al die omstandigheden die een negatieve carrière of een doodlopend traject bestendigen. (h) In de leefwereldbenadering stelt men zich op als sociale hulpbron of - als men zelf niet die hulpbron kan zijn - als hulpmiddel om sociale of culturele hulpbronnen te bereiken (Baart, 2001).

Leerdoelen

- Studenten begrijpen de termen publieke moraal, professionele moraal en persoonlijke moraal.
- Studenten herkennen en erkennen minstens 1 moreel spanningsveld dat ontstaat in de wisselwerking tussen de publieke, professionele en persoonlijke moraal.
- Studenten kennen (weten en zien) het verschil tussen leefwereld en systeemwereld.
- Studenten herkennen minstens 1 situatie waarin de kloof tussen systeemwereld en leefwereld zichtbaar wordt.
- Studenten kunnen drie elementen van de systeemwereld uit de eigen social work praktijk geven.
- Studenten herkennen minstens één situatie uit de eigen praktijk waar de systeemwereld naar hun onderbouwde oordeel ontoereikend is.
- Studenten kunnen benoemen welke acties zij moeten nemen om deze ontoereikendheid te deconstrueren ten behoeve van het creëren van gastvrije ruimte.
- Studenten kennen 4 kenmerken van de presentiebenadering.
- Studenten kunnen kenmerken van de presentiebenadering toepassen in een casus waarin systeemwereld en leefwereld conflicteren.
- Studenten kunnen minstens één wijze van handelen onderbouwd verkiezen die zij kunnen inzetten ten behoeve van de belangen van de cliënt in een situatie waarin leefwereld en systeemwereld met elkaar in botsing zijn.

Te gebruiken bronnen

Boeken, hoofdstukken en artikelen/lezingen

Kal, D. (2004). De onopgeefbare wil het beste van iemands mogelijkheden waar te laten worden. Lezing over de Presentiebenadering voor MEE Amstel en Zaan. Zie:

<http://www.kwartiermaken.nl/publicaties/de-onopgeefbare-wil-beste-iemands-mogelijkheden-waar-laten-worden>

Kal, D. (2001). Kwartiermaken: Werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond. Amsterdam: Boom.

Meininger, H. (1998). '...als uzelf'. Een theologisch-ethische studie van zorg voor verstandelijk gehandicapten. Amersfoort: 's Heeren Loo. Zie ook de oratie van Meininger:

<http://www.kwartiermaken.nl/publicaties/verhalen-verbinden>

Kal, D. (2002). Zorg voor kwetsbare groepen: Over mismatch, presentie en gastvrijheid. Lezing i.h.k.v. vijftigjarig bestaan GGD Regio IJssel-Vecht te Zwolle. Zie:

<http://www.kwartiermaken.nl/publicaties/zorg-voor-kwetsbare-groepen>

Hacquebord, A. (2009). Presentie: Aansluiten bij de leefwereld van kwetsbare mensen. In: Werk(en) met betekenis: Dialooggestuurde hulp- en dienstverlening. Ravelli, A., Doorn, L.van, Wilken, J.P. (Red.). Bussum: Coutinho. Zie ook: <http://www.presentie.nl/publicaties>

Webpagina's & beeldmateriaal

Kwartiermaken - <http://www.kwartiermaken.nl>

Presentie - <http://www.presentie.nl>

Presentie in 10 minuten - <http://www.presentie.nl/video/presentie-toegelicht/item/4-mijn-eerste-video> - Andries Baart, grondlegger van de presentiebenadering, legt in tien minuten de essentie van de presentiebenadering uit.

Vreemde Gasten, film van Remy Vlek: <https://www.youtube.com/watch?v=IKL6XLkclol> - Vanuit zijn perspectief als psychiater geeft Rob de Vries duidelijk uitleg over het verschil tussen systeemwereld en leefwereld. Het is tevens een voorbeeld van het proces van vermaatschappelijking - Bekijk fragment tussen minuut 6:00 en 7:30.

De regels van Matthijs - www.uitzendinggemist.nl & http://www.npo.nl/ncrv-dokument/08-10-2012/NCRV_1503579 - Deze documentaire toont verschillende scènes waarmee de botsing tussen systeemwereld en leefwereld goed worden geïllustreerd.

De regels van Matthijs - <http://youtu.be/kyXg-tgR-ws> – Trailer: Kennismaking met wie is Matthijs.

Werkvormen

De regels van Matthijs: Spanning tussen leefwereld & systeemwereld

Bekijk fragmenten of de gehele documentaire Regels van Matthijs. Matthijs is een man in de 30 die zelfstandig woont in een flat in de stad. Matthijs heeft een stoornis in het autisme spectrum. Hij heeft een eigen wereld gecreëerd die botst met wat er van hem door de buitenwereld wordt verwacht, in het bijzonder van het systeem waarin de woningcorporatie en de ambulante begeleiding een centrale rol spelen.

Noteer enkele kenmerkende uitspraken uit deze documentaire. Laat studenten de fragmenten bekijken en ga daarna met de studenten in gesprek over wat ze herkennen als leefwereld, als systeemwereld en welke persoonlijke ervaringen zij zelf hebben met botsingen tussen hun eigen leefwereld en de systeemwereld (bv. protocollen en beleid van stage, (bij)baan, hogeschool, universiteit, DUO, zorgverzekeraar).

□

Bruikbare fragmenten en uitspraken in de documentaire:

8:00-10:25 min. Botsing leefwereld en systeemwereld: "hierbij de werkafspraken." Matthijs reageert daarop met "het zijn decreten, controle, intimidatie".

35:00-42:00 min. Botsende regels. "Zes hulpverleners ... wat doen jullie eigenlijk? Waarom helpt niemand mij." Systeemwereld van hulpverleners, systeemwereld van woningbouwvereniging, drager van maatschappelijke normen.

49:45-52:25 min. Uitspraken van de rechter:

"Hij verschuilt zich achter zijn autisme. Hij zoekt daarmee de rechtvaardigheid van zijn handelen."

"Afwijkende wijze van bewoning."

"U bent bezig uw eigen interpretatie te geven aan normen die voor iedereen gelden, u bent bezig uw eigen omgeving vorm te geven."

"Een zekere tolerantie ten opzichte van psychiatrische patiënten moet natuurlijk aan de orde zijn, maar die grens wordt duidelijk overschreden."

Voor verdere verdieping kan het gesprek worden gevoerd over normativiteit en presentie. Enkele vragen voor het gesprek kunnen zijn:

Hoe zou je voor Matthijs present kunnen zijn?

Kan aansluiten op de leefwereld overgaan in onverschilligheid? Oftewel, kan je te present zijn?

Hoe zou je voor Matthijs kwartier kunnen maken?

Waar zie je in de documentaire ethische dilemma's bij de hulpverleners verschijnen? Denk aan momenten van ingrijpen en bemoeien met autonomie (inrichten van je leven en je woning).

Hoe zou jij als normatieve professional anders handelen dan wat je hebt gezien in de documentaire?

Welk risico op zorgverlamming ligt hier op de loer?

De drie moralen

Studenten beelden de persoonlijke, professionele en publieke moraal in een tekening uit. Deze tekeningen worden opgehangen. De student legt zijn/haar tekening uit. Het gesprek gaat verder in op de vragen: Hoe grijpen deze drie moralen op elkaar in? Waar verschillen ze?

Hermeneutische dialoog

In de conceptualisering van normatieve professionalisering presenteert Hans van Ewijk (2014: 64) een matrix waarin hij verschillende dimensies samenbrengt van het goede in de zin van het ethische, esthetische en instrumentele deskundige en in de zin van goed leven, goed samenleven, goed zorgen en goed werken. Deze matrix kan fungeren als een vizier om normatieve professionaliteit waar te nemen en normatieve professionalisering te ontwikkelen.

Matrix: Bouwstenen voor normatieve professionaliteit en normatieve professionalisering

	Goed leven	Goed samenleven	Goed werken	Goed zorgen
Ethisch				
Vakbekwaam				
Esthetisch				

In de hermeneutische gespreksvoering gaat het niet om een probleemgeoriënteerde, maar om de houdingsgeoriënteerde dialoog waarbij het gaat om adequaat interpreteren. Hermeneutiek kan worden omschreven als de kunst van het interpreteren (Van der Scheer, 2003 in Manschot & van Dartel). In het kader van normatieve professionalisering en kwartiermaken kan je met de hermeneutische dialoog met studenten stilstaan bij goed leven, goed werk, goed samenleven. Uitgangspunt is de overtuiging dat “[hierbij] de vraag centraal staat hoe cliënten of burgers het professioneel gedrag en handelen ervaren [... en dat ...] de feitelijke rechtvaardiging bij de cliënten ligt en niet bij de professional”.

Werkwijze

Geef de student de opdracht een cliënt uit zijn praktijk te interviewen (20 á 30 minuten). De student vraagt naar en krijgt een beeld van hoe de cliënt de professionele hulpverlening ervaart. De student krijgt een aantal (nader te bepalen) topics mee. De student formuleert rondom die topics een aantal interviewvragen. De student maakt een inhoudelijke samenvatting van het

interview (richtlijn 250 á 500 woorden). De student onderstreept hierin de essentiële passages – betekenisgeving m.b.t. goed leven, goed werk, goed samenleven.

Dit brengt de student mee naar de volgende les en dient als inbreng in het hermeneutische gesprek. Niet alle inbreng kan worden behandeld in de les. Er zal dus een selectie plaatsvinden. In de hermeneutische dialoog (in groepen van maximaal 8 personen) is ruimte voor de betekenisverlening van de cliënt – dat wil zeggen, hoe interpreteer je de betekenisverlening van hem of haar. Om het iets concreter te maken kan je als gespreksleider de aandacht richten op de dimensies waarden en normen (ethische dimensie), methodisch werken (instrumentele dimensie), smaak, diversiteit, antipathie & sympathie (esthetische dimensie).

Werkwijze variant: In plaats van studenten zelf een cliënt te laten interviewen en dit in een samenvatting mee laten nemen, kan je ook een ervaringsdeskundige uitnodigen. De studenten gaan met hem/haar in gesprek. Vooraf hebbende studenten de opdracht gekregen in tweetallen één open vraag te formuleren over hoe de ervaringsdeskundige het professionele handelen ervaart. Studenten moeten de vragen stellen. Na dit gesprek noteren studenten in groepjes de essentie van het verhaal van de ervaringsdeskundige op een flap-over. Dit appelleert aan de instrumentele dimensie van goed werk, namelijk aandachtig luisteren.

Vervolgens kan je de mindmapoefening opstarten. Laat de groepjes een mindmap maken bij de term vreemdheid, een andere mindmap voor opschorten, en een andere mindmap voor de term gastvrijheid. Bespreek dit klassikaal door de groepjes hun mindmap te laten presenteren en toe te lichten. Na deze opdracht kan je studenten de opdracht geven een stuk literatuur over kwartiermaken te lezen. De week erna herhaal je deze oefening teneinde te zien of de kernbegrippen beter worden begrepen.

Na deze mindmapoefening breng je verdieping aan door de studenten te laten nadenken over:

- Wat is de leefwereld van de ervaringsdeskundige? Breng dat in kaart met steekwoorden.
- Over welke systeemwereld vertelt de ervaringsdeskundige? Breng dat in kaart met steekwoorden.
- Wat zie je gebeuren tussen die twee werelden? Wat botst er? Waar botst het?
- Wat kan jij doen als SPH'er om deze twee werelden nader tot elkaar te brengen? Wat kan je buiten het gewone doen voor deze buitengewone ervaringsdeskundige?

Door middel van deze oefening sta je stil bij de vraag: Hoe kan jij als professional bijdragen aan het opschorten van de normaliteit.

Pionieren met ethiek

Onder de titel *Pionieren met ethiek* doet Swanny Kremer verslag van ethische reflectie in het Forensisch Psychiatrisch Centrum Dr. S. Mesdag (in Van Ewijk & Kunneman, 2014:97-115). Deze

oefening kan in twee varianten worden aangepakt: (1) onderwijsleergesprek en (2) onderwijsleergesprek met afwisselende groepsopdrachten. Het onderwijsleergesprek voer je aan de hand van het stappenplan voor een moreel gesprek van Bauduin & Kanne (2009:109):

- Voor welke morele beslissing sta ik?
- Wie zijn de betrokkenen met wiens rechten en belangen ik rekening hoor te houden?
- Heb ik meer informatie nodig om mijn beslissing op een verantwoorde wijze te nemen?
- Welke argumenten kunnen worden aangevoerd?
- Wat is mijn conclusie?

Deze vorm is te gebruiken bij relatief grote groepen van 24 studenten. Varianten: (1) onderwijsleergesprek en (2) onderwijsleergesprek met afwisselende groepsopdrachten.

Onderwijsleergesprek: Zorg dat er een casus wordt ingebracht die voldoende aanknopingspunten heeft met kwartiermaken. De docent kan deze zelf inbrengen wanneer de beginsituatie daarom vraagt – te weten, kennis over kwartiermaken is bij de studenten afwezig, studenten hebben nog weinig tot geen relevante praktijkervaring met mensen die ‘anders zijn’. Vertel deze casus levendig. Eventueel m.b.v. een youtube film. Zoek met de klas naar welke morele beslissingen hier aan de orde kunnen zijn. Noteer die op een bord of flap-over. Werk de volgende stappen ook klassikaal uit.

Onderwijsleergesprek met afwisselende groepsopdrachten: Zorg dat er een casus wordt ingebracht die voldoende aanknopingspunten heeft met kwartiermaken. De docent kan deze zelf inbrengen wanneer de beginsituatie daarom vraagt – te weten, kennis over kwartiermaken is bij de studenten afwezig, studenten hebben nog weinig tot geen relevante praktijkervaring met mensen die ‘anders zijn’. Vertel deze casus levendig. Eventueel m.b.v. een youtube film.

Zoek met de klas naar welke morele beslissing hier aan de orde kan zijn. Beperk je tot één! Noteer die op een bord of flap-over. Vorm vervolgens tweetallen. Laat de studenten in tweetallen minstens één andere morele beslissing formuleren die zij mogelijk zien in de casus. Geef ze hier maximaal 2 minuten voor. Bespreek dit klassikaal. Werk op deze manier ook de volgende stappen af.

Illustratie: Yair Aa

5. Kwartiermaken: De Vreemde Ander 3

Introductie: Een geschonden wij-beeld

“Voor jonge immigranten van de tweede generatie is de langdurige, subjectieve ervaring een 'buitenstaander' te zijn in het land waar je geboren bent heel vernederend. Het verhoogt de kans op het krijgen van psychotische aandoeningen aanzienlijk” (Beijers & el Arbaji, 2013) . We weten het natuurlijk allemaal: iemands opvatting over zichzelf komt niet in isolatie tot stand. Identiteitsvorming is dialogisch van aard. Mensen zijn voor hun zelfgevoel afhankelijk van de erkenning van anderen. Deze afhankelijkheid maakt de mens kwetsbaar. Miskenning kan diep ingrijpen in iemands identiteit. We kunnen ons niet afsluiten voor minachting en vernedering door anderen.

Miskenning, minachting en vernedering veroorzaken pijn en verdriet, maar ze veroorzaken ook een gebrek aan zelfvertrouwen. En dat heeft weer gevolgen voor de in potentie aanwezige capaciteiten. De ontwikkeling van eigen mogelijkheden en talenten wordt belemmerd omdat je jezelf niet kan zien als iemand die een bepaalde taak tot een goed einde kan brengen.

Het komt erop neer dat de betrokkenen de negatieve beelden die over hen de ronde doen, overnemen: “de ordinaire vooroordelen staan mij in de weg om mijn echte ik te laten zien”, zegt één van de geïnterviewde mannen in het onderzoek van El Arbaji et al (2013). Op die manier brengen vooroordelen hun eigen realiteit voort, precies zoals zelfstigmatisering van mensen met een psychiatrische achtergrond ook direct samenhangt met de stigmatisering door de samenleving. Dominante groepen in een samenleving kunnen ertoe bijdragen dat minderheden - denk ook aan homoseksuelen, lesbiennes, transgenders en biseksuelen - zichzelf gaan zien als inferieur. Er ontstaat een geschonden wij-beeld: de groep in kwestie begint te geloven in de eigen onwaardigheid. De geringe waardering gaat het gevoel van eigenwaarde in de weg staan. Op grond van het geschonden wij-beeld bekijkt men ook elkaar met gemengde gevoelens.

Nogmaals: de menselijke afhankelijkheid van erkenning, maakt minderheidsgroeperingen of gemarginaliseerde groepen zeer kwetsbaar. De pijn en inwendige worsteling worden bijna altijd tekort gedaan (van Leeuwen, 2003).

Leerdoelen

- Studenten kunnen stereotypen verwoorden met betrekking tot de ‘vreemde ander’, waarmee wordt bedoeld: mensen met een migratieachtergrond, transgender, homoseksualiteit, mensen in de illegaliteit, religie (Islam, Jodendom, Christendom), personen met een verstandelijke beperking, personen met een psychiatrische problematiek.
- Studenten kunnen vooroordelen benoemen met betrekking tot de ‘vreemde ander’.

- Studenten hebben ontdekt welke vooroordelen zij zelf hebben met betrekking tot de 'vreemde ander'.
- Studenten begrijpen de kracht en macht van negatieve beeldvorming en de invloed die dat heeft op de identiteitsvorming van het individu.
- Studenten zien het verband tussen stigmatisering en zelfstigmatisering.
- Studenten begrijpen het gevaar van zelfstigmatisering.
- Studenten weten hoe ze individuen die lijden onder het juk van negatieve beeldvorming en zelfstigmatisering kunnen helpen met het versterken van hun veerkracht en hoe zij vooroordelen kunnen bestrijden.

Te gebruiken bronnen

Boeken, hoofdstukken en artikelen

Beijers, H. & El Arbaji, S. (2013). Welke afkomst je hebt, zegt mij helemaal niets. In: Kal, D., Post, R. en Wilken, J.P. (2013). Verder met kwartiermaken: naar de verwelcoming van verschil. Amsterdam: Uitgeverij Tobi Vroegh. <http://www.kwartiermaken.nl/publicaties/welke-afkomst-je-hebt-zegt-mij-helemaal-niets.-huub-beijers-saida-el-a>

Kal, D. (2013). Vijfde kritische dialoog: Uitsluiting maakt ziek. In: Kal, D., Post, R. en Wilken, J.P. (2013). Verder met kwartiermaken: naar de verwelcoming van verschil. Amsterdam: Uitgeverij Tobi Vroegh. <http://www.kwartiermaken.nl/publicaties/395/>

Kal, D. (2004). Kwartiermaken in de moskee. Cultuur, Migratie en Gezondheid <http://www.kwartiermaken.nl/publicaties/kwartiermaken-in-de-moskee>

Webpagina's en beeldmateriaal

Andere Tijden - Transgender Pioniers – Documentaire over transgender en de strijd tegen stigmatisering en uitsluiting - <http://www.documentaire.net/review/andere-tijden-transgender-pioniers/>

Pauw & Witteman - Interview met documentairemaker en transgender mw. Corinne van Tongerlo over de documentaire "I am a woman now" - http://www.npogezond.nl/tv-uitzending/g24_iv_7399/Documentaire-over-transseksuele-vrouwen

I am a woman now - Documentaire van Michiel van Erp - http://www.npo.nl/npo-doc-op-2/05-07-2014/VPWON_1225774

Transgender op school - Documentaire - <https://www.youtube.com/watch?v=ymi0A-vNkf0>

Normal - Speelfilm over transgender, uitsluiting -
https://www.youtube.com/watch?v=04sNm_kLpYs

Leven in illegaliteit – Ibrahim. Voorgelezen door Berend Boudewijn – Campagne van Dokters van de Wereld - Veel migranten leven in illegaliteit. Niet alleen zonder geldige verblijfspapieren, maar vooral ook in de onderkant van de samenleving, bang en liefst niet zichtbaar. Zo anoniem mogelijk. Velen hebben geen toegang tot gezondheidszorg. Omdat ze bang zijn en niet durven te gaan, omdat ze geen geld hebben of omdat ze simpelweg geweigerd worden -
<https://www.youtube.com/watch?v=-sh3OVe-U6c>

Leven in illegaliteit - Segra - voorgelezen door Martine Bijl - Campagne van Dokters van de Wereld zie hierboven. <https://www.youtube.com/watch?v=GSDwiKFiflk>

Photovoice <http://www.kwartiermaken.nl/zoek?q=Photovoice>

Werkvormen

Diversiteitsbingo

Doel van deze oefening is te ontdekken welke stereotypen en vooroordelen deelnemers hebben en hoe snel dit sturing geeft aan meningsvorming en omgang met de ander. De hele klas doet aan deze oefening mee. Vul de matrix met diversiteitshokjes in. Dit lijkt op een spelletje bingo in zoverre dat je alle vijf hokjes in een rij probeert in te vullen. Je moet in 10 minuten tijd zo veel mogelijk rijen zien in te vullen. Loop rond en probeer mensen te vinden die bevestigend kunnen antwoorden op je vragen. Als je eenmaal iemand hebt gevonden die 'ja' kan antwoorden op je vraag, kun je het hokje afkruisen nadat je eerst de naam (of initialen) van die persoon in het vierkant hebt gezet. Je mag elke persoon die 'ja' heeft geantwoord op een van je vragen slechts één keer gebruiken. Blijf andere personen zoeken tot je een rij volledig hebt ingevuld.

Deze oefening kan ongeveer 10 á 15 minuten duren. Voor de bespreking kan je eveneens ongeveer 10 á 15 minuten reserveren. Zie voor de nabespreking de onderstaande vragen. De docent kan de tijd van de oefening of de bespreking korter of langer maken.

Diversiteitsbingo

<p>Heb je ooit met iemand gewerkt die minimaal 20 jaar ouder was dan jij?</p> <p>.....</p>	<p>Heb je ooit op een boerderij gewerkt?</p> <p>.....</p>	<p>Heb je ooit een Surinaamse of Antilliaanse baas gehad?</p> <p>.....</p>	<p>Heb je ooit in het buitenland gewoond?</p> <p>.....</p>	<p>Waren je ouders of grootouders immigranten?</p> <p>.....</p>
<p>Heb je ooit gewerkt met iemand met een fysieke handicap?</p> <p>.....</p>	<p>Spreek je meer dan één taal?</p> <p>.....</p>	<p>Heb je een goede vriend(in) van een ander ras?</p> <p>.....</p>	<p>Heb je ooit een relatie gehad met iemand met een lagere opleiding dan jij?</p> <p>.....</p>	<p>Ben je ooit gediscrimineerd vanwege je sekse?</p> <p>.....</p>
<p>Heb je ooit met iemand gewerkt met een andere godsdienst?</p> <p>.....</p>	<p>Ken je iemand met een psychiatrische ziekte of een verslaving?</p> <p>.....</p>	<p>Heb je een vriend(in) die homo, lesbisch, biseksueel of transgender is?</p> <p>.....</p>	<p>Heb je ooit met seksuele intimidatie op je werk te maken gehad?</p> <p>.....</p>	<p>Ken je iemand met een chronische ziekte?</p> <p>.....</p>
<p>Heeft een familielid of vriend(in) van je een uitkering?</p> <p>.....</p>	<p>Ben je van Turkse of Marokkaanse afkomst?</p> <p>.....</p>	<p>Ben je opgevoed door alleen je vader of je moeder?</p> <p>.....</p>	<p>Ben je opgegroeid in een welvarend gezin?</p> <p>.....</p>	<p>Heeft een van je ouders in het leger gezeten?</p> <p>.....</p>
<p>Ben je ooit gediscrimineerd vanwege ras of etniciteit?</p> <p>.....</p>	<p>Ben je ooit door een arts van een ander ras of etnische afkomst behandeld?</p> <p>.....</p>	<p>Ken je iemand die voor een misdaad is veroordeeld?</p> <p>.....</p>	<p>Ben je van Aziatische afkomst?</p> <p>.....</p>	<p>Ben je vegetariër?</p> <p>.....</p>

Vragen ter bespreking

- Wat vond je ervan om bepaalde mensen bepaalde vragen te stellen? Hoe heb je het vragen stellen aangepakt?

- Waren bepaalde vragen moeilijker om te stellen dan andere? Waarom?
- Waarom heb je bepaalde vragen aan bepaalde mensen gesteld? Geef enkele voorbeelden.
Hebben verschillende mensen dezelfde vraag aan jou gesteld? Zo ja, welke vraag werd telkens aan jou gesteld? Hoe voelde je je daardoor? Waarom hebben ze jou uitgekozen voor bepaalde vragen?
- Zou het moeilijker zijn bepaalde vragen te stellen of beledig je iemand daardoor misschien eerder als ze in de eerste persoon worden gesteld? Bijvoorbeeld: 'Ben jij homo, lesbisch of biseksueel?'
- Wat heb je van deze oefening geleerd over je eigen stereotypen en vooroordelen?
- Wat heb je van deze oefening geleerd over stereotypen en vooroordelen in het algemeen?

Deze oefening is vrijwel integraal overgenomen van

<http://www.pearsoneducation.nl/hunsaker/pdf/Hoofdstuk%204%20Groepsoefeningen.pdf>

Stereotypen

Doel van deze oefening is te ontdekken welke stereotypen en vooroordelen deelnemers hebben en hoe dit sturing geeft aan hun oordeelsvorming en gedrag jegens de groep dan wel leden van de groep waarop de vooroordelen en stereotypen gericht zijn. Vraag de groep studenten te benoemen waar ze aan denken bij een (1) Fransman, (2) directeur van een grote financiële bank of woningcorporatie, (2) bij een dakloze persoon met een licht verstandelijke beperking, (3) bij een vrouw met chronische depressie of schizofrenie (oftewel psychosegevoeligheid. Zie www.schizofreniebestaatniet.nl). Laat ze dit in tweetallen in stilte in steekwoorden opschrijven of tekenen. Geef ze hiervoor 3 minuten. Deel dit daarna met elkaar. Ontdek samen de overeenkomsten. Je zult zien dat deze overeenkomsten kunnen worden samengevat als versimpelde beelden van de werkelijkheid. Laat de deelnemers ook nadenken en roepen welk stereotype het buitenland heeft of kan hebben van de Nederlander. En welk stereotype zal de maatschappij hebben van de begeleider in de psychiatrie of verstandelijk gehandicaptenzorg?

Vooroordelen

Als mensen aan negatieve stereotypen vasthouden kan het een vooroordeel worden. Deze oefening gaat daar verder op in. Studenten ontdekken welke consequenties het hebben van vooroordelen kan hebben voor henzelf - wat als mensen jou veroordelen op basis van een beeld van de groep - en voor de ander; wat als jij hetzelfde doet naar een vreemde ander. Studenten worden zich bewust van de factoren die hun eigen vooroordelen en die van de ander

beïnvloeden. Voor deze oefening heb je als docent werkbladen nodig. Deze oefening is een licht bewerkte versie van de door de Anne Frank Stichting ontwikkelde *Handleiding: vooroordelen, waar komen die vandaan?* De werkbladen waarnaar wordt verwezen in de beschrijving van deze oefeningen zijn te vinden op: <http://edu.annefrank.org/beginbijzelf/dynamic/03-stereotypen/1.13.handleiding-groepen.pdf>

Bij welke groepen hoor jij?

Dit deel van de oefening zet studenten in een positieve houding en maakt ze daarnaast bewust van de vooroordelen die er bestaan over groepen waarvan zij zelf deel uitmaken. Zoals zij vooroordelen hebben over groepen mensen, hebben mensen vooroordelen over hen: ook vooroordelen die niet terecht zijn. Deze inventarisatie geeft jou als docent de mogelijkheid om studenten te confronteren zonder te moraliseren. Let wel, mensen hebben altijd stereotypen en vooroordelen om de wereld om hen heen te ordenen: we kunnen niet zonder.

De studenten vullen eerst werkblad 1 en vervolgens werkblad 2 in van ‘Bij welke groepen hoor jij?’

Je kunt de opdracht als volgt uitleggen: We horen allemaal bij groepen, je bent een jongere, leerling, student, Amsterdammer, voetballer, man/vrouw, enz. Al deze groepen samen vormen je ‘groepsidentiteit’. Hoe zou jij je groepsidentiteit betitelen? Bijvoorbeeld een yup (young urban professional), oude vandage enzovoorts. Op werkblad 1 vul je in bij welke groepen je hoort. Op werkblad 2 vul je in welke drie groepen jij belangrijk vindt. Waar voel je je thuis? Hoe zou jij je voorstellen aan iemand anders? Bijvoorbeeld als “dag, ik ben voorzitter van de opleidingscommissie” of “dag, ik ben student” of “dag, ik ben .....”. Welk deel van jouw identiteit laat jij als eerst aan bod komen bij een voorstelronde? Als de studenten de werkbladen hebben ingevuld, kun je dat wat ze hebben ingevuld laten uitwisselen. Je kunt dit, afhankelijk van de klas, in tweetallen, groepjes of klassikaal doen.

Klassikale reflectie van de werkbladen

In de nabespreking is van belang dat je de nadruk legt op de overeenkomsten tussen studenten: ook al verschillen we individueel van elkaar, we kunnen toch dezelfde verbondenheid voelen met een groep. Ook is het goed om te benoemen dat de groepen waar je bij hoort niet alleen bepalen wie jij bent en hoe jij naar anderen kijkt. Dat iemand er ‘Hollands’ of ‘Marokkaans’ uitziet betekent niet dat deze persoon dit aspect van zijn identiteit zelf als belangrijkste bestempelt.

Groepen en vooroordelen

Als vervolg op de oefening 'Bij welke groepen hoor jij?' is de oefening met het werkblad 'Groepen en vooroordelen'. Laat de studenten het werkblad 'Groepen en vooroordelen' invullen. Ze vullen dit in over een groep waar zij zelf deel van uitmaken en die ze geïnventariseerd hebben in de vorige oefening met de werkbladen 'Bij welke groepen hoor jij?'. Je kunt in de uitleg van deze oefening het voorbeeld nemen dat op het werkblad staat over negatieve en positieve vooroordelen over gamers.

Aandachtspunt

Geef aan dat studenten dit werkblad voor zichzelf invullen en dat ze het niet hoeven te delen met anderen. In de praktijk blijken de meeste studenten de vooroordelen die ze kennen over de eigen groep wel te willen delen. Zo vormt deze oefening een gemakkelijke opstap naar het gesprek hierover.

Inventariseer na het invullen van de werkbladen een aantal vooroordelen dat de studenten op hun werkblad hebben ingevuld. Hier kun je later naar teruggrijpen in de uitleg over waar vooroordelen vandaan komen.

Klassikale reflectie van de werkbladen

Je kunt in de nabespreking terugkoppelen naar het thema groepsidentiteit. Deel uitmaken van een groep is prettig: je staat niet alleen. Maar op het moment dat iemand jou aan een groep koppelt die voor jou (op dat moment) niet belangrijk is, en er ook nog eens een vooroordeel aan vastplakt, is dit erg vervelend. Als mensen daar vervolgens ook nog naar gaan handelen, maken ze de stap naar discriminatie. Je gaat iemand anders behandelen om een reden die er niet toe doet. Zie in bijlage 5 een toelichting op het bestaan van de discriminatieparadox.

Stigma-oefening

Doel van de oefening is om deelnemers te laten ervaren hoe stigmatisering werkt. Deel de groep in drie of vier subgroepen in. Elke deelnemer krijgt van de trainer een stigma op het voorhoofd geplakt. Belangrijk is dat de deelnemers zelf niet weten welk stigma ze op hebben gekregen.

De opdracht aan de subgroepen is om samen een uitje te organiseren voor de instelling waar ze samen werken en elkaar te behandelen naar het stigma dat op ieders voorhoofd staat. De subgroepen bedenken zelf waar het uitje naar toe gaat. Tijdens dit overleg behandelen de deelnemers in de subgroepen elkaar conform het stigma. De deelnemers moeten zelf raden welk stigma op hun voorhoofd staat. Vraag ze tijdens de oefening nog niet kenbaar te maken dat ze weten welk stigma ze kregen. Dat gebeurt na afloop van de opdracht. Ze werken ongeveer een 5 á 10 minuten samen. De trainer loopt rond en observeert.

In het geval van grotere subgroepen (6 á 8 personen) kan je de opdracht aan de subgroepen aanpassen door een verjaardagsfeestje na te spelen. Ter inspiratie kan je op youtube.com soortgelijke werkvormen vinden in het onderdeel 'verjaardag' van de afleveringen van het theatersport programma De Lama's. Één persoon is jarig, de anderen komen op bezoek. Allen hebben een stigma op hun voorhoofd geplakt. Tijdens het nagespeelde verjaardagsfeestje gaan de studenten met elkaar om overeenkomstig het stigma. Ze werken ongeveer een 5 á 10 minuten samen. De trainer loopt rond en observeert.

De oefening kan heftige gevoelens oproepen bij mensen die persoonlijk te maken hebben gehad met stigmatisering. Let hier als trainer goed op.

Stel in de nabespreking van deze oefening eerst de vraag wat de deelnemers ervaren hebben tijdens de oefening. Wat doet een stigma met je? Welke waarheid c.q. juistheid zit er in een stigma? Welke onwaarheid c.q. onjuistheid herbergt een stigma? Macht van de beeldvorming, je hebt een stigma waar je het niet mee eens bent, maar je wordt er constant naar bejegend. Hoe vind je dat? Wat doe je met het stigma? Vechten, vluchten, bevriezen? Gedraag je je naar het stigma?

Benadruk in de nabespreking dat iedereen oordeelt en stigmatiseert en dat dit in het dagelijkse leven vaak subtiele vormen aanneemt, terwijl in deze oefening het stigmatiseren juist heel openlijk gebeurt. Vraag door op de ervaring hoe het is gestigmatiseerd te worden. Leg vervolgens de verbinding met het belang van het kwartiermaken, het werken aan ruimte voor anders-zijn.

Engel & Duivel

Deze oefening is relatief snel, doe je staand in drietallen, is geschikt om dynamiek in de groep te brengen, is geschikt als actieve inleiding op een onderwerp m.b.t. kwartiermaken. Engel & Duivel kan worden vervolgd met een (intensievere, tragere) werkvorm.

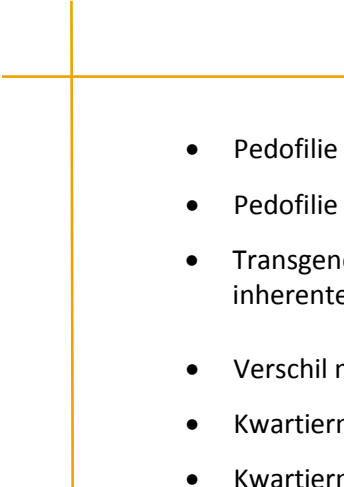
In groepjes van 3 personen. Leg stellingen/slogans voor. 1 persoon is neutraal, 1 is positief t.o.v. stelling (engel), 1 is negatief t.o.v. stelling (duivel), resp. de één ziet de goede kant ervan in, de andere juist niet. Engel en duivel spreken om beurten vanuit hun positie. De neutrale luisteraar, laat zich overtuigen. Rollen doordraaien bij volgende stelling. Elke beurt duurt 1 minuut.

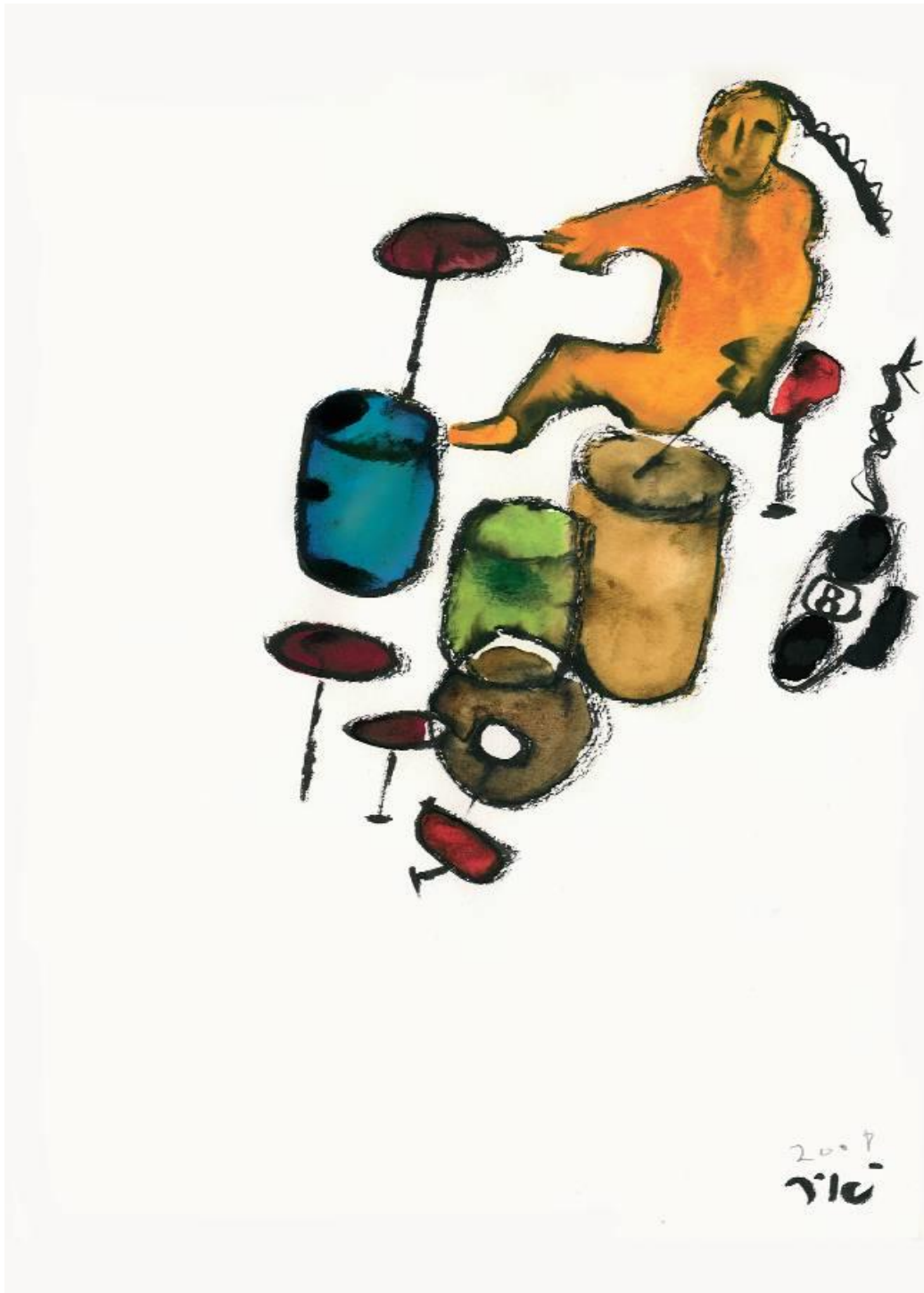
Besprek daarna de stelling klassikaal: wat is qua uitspraken, beweringen, argumenten naar voren gekomen?

Zorg dat er een stellingen worden gebruikt die voldoende aanknopingspunten hebben met kwartiermaken. Zorg dat er een situatie in centraal staat met betrekking tot "ruimte voor anders zijn", het "verwelkomen van verschil" en zorg ervoor dat thema's als strijdigheid, vreemdheid, gastvrijheid en opschorting hieraan kunnen worden verbonden.

Stellingen/slogans kunnen zijn:

- Normaliseren is niet normaal

-
- Pedofilie hoort een plek te krijgen onder de menselijke diversiteit
  - Pedofilie hoort gewaardeerd te worden als onderdeel van de menselijke diversiteit
  - Transgenders staan per definitie in een maatschappelijk kwetsbare positie vanwege de inherente vreemdheid
  - Verschil moet worden verwelkomd
  - Kwartiermaken kan ook zonder ervaringsdeskundigheid
  - Kwartiermaken bevordert maatschappelijke tolerantie
  - Kwartiermaken is meer dan participatie stimuleren
  - Het is niet erg om contact met mensen die anders zijn te vermijden
  - Meedoen gaat ook zonder kwartiermaken
  - Meedoen gaat niet vanzelf
  - Erbij horen gaat vanzelf als je als persoon je verantwoordelijkheid maar neemt
  - Met kwartiermaken bestrijden we stigmatisering
  - Herkomst en religie leiden net zo sterk tot uitsluiting als kwetsbaar zijn in de zin van een psychiatrische achtergrond of het hebben van een verstandelijke beperking
  - Je kan ook dubbel uitgesloten worden (bv. vanwege herkomst en psychiatrische achtergrond)

Illustratie: Ya'ir Aa

6. Kwartiermaken: Leren in cocreatie

Introductie: Leren in cocreatie met behulp van spel en kunst

Kwartiermaken gaat uit van het inzicht dat de verantwoordelijkheid voor maatschappelijke participatie niet alleen ligt bij burgers die daar moeite mee hebben vanwege hun 'anders-zijn', maar ook bij de samenleving die vaak weinig compassie en begrip voor hen heeft. Kwartiermaken wordt om die reden als tweesnijdend zwaard ingezet. Het vraagt een inspanning van burgers die zich in een geïsoleerde positie bevinden, maar ook van de samenleving die hen buitensluit. Een mooie manier om dit tweesnijdend zwaard in te zetten zijn de kwartiermakersfestivals.

Op veel plaatsen in het land organiseerden en organiseren kwartiermakers zogenaamde kwartiermakersfestivals. Zo'n festival heeft tot doel via culturele evenementen ontmoetingen te organiseren tussen mensen met en zonder psychiatrische achtergrond of verstandelijke beperking. Mensen met een handicap presenteren zich in artistieke producties en proberen aldus een verschuiving in de beeldvorming teweeg te brengen, daarin bijgestaan door 'gemeenschapskunstenaars'.

De festivals helpen mensen in kwetsbare posities om in de openbaarheid te treden. Men verlangt ernaar - net als anderen - erkend te worden in wat voor hen belangrijk is: hun artistieke kwaliteit; maar ook in het iets minder vanzelfsprekend in de wereld staan. Daarmee is een festival een agendering van deze dubbele erkenning. De Vlaamse filosoof Rudi Visker (2007) wijst met zijn boek *Lof der zichtbaarheid* op de betekenis van dit in de openbaarheid treden. De betrokkene blijft niet alleen met zijn anders-zijn; een anders-zijn dat hem tot minderheid maakt en hem daarom misschien benauwt. Je voelt je (meer) gerespecteerd als je er ook toe doet in de 'gewone wereld' - zonder dat je je anders-zijn hoeft op te geven of je anders hoeft voor te doen. Behalve via artistieke festivals zijn er natuurlijk nog vele andere manieren om ontmoetingen te organiseren en samen iets te beleven: koken, wandelen, tuinieren, muziek maken, fotograferen of opgeknapt meubels verkopen (zie Kal, Post & Scholtens 2012).

Om zicht te krijgen op de vormen van cocreatie die hier ontstaan verdiepen we ons in de speltheorie en sociale leertheorie. Samen ruimte creëren voor creatieve activiteiten gaat immers niet vanzelf. Daarvoor zullen eerst de voorwaarden moeten worden gecreëerd. Kwartiermakers kunnen gezamenlijke ervaringen van cocreatie uitlokken door gebruik te maken van de 'appèlwaarde' van spelervaringen: spelervaringen lokken creatieve reacties van deelnemers en nog-geen-deelnemers uit. Als een kwartiermaker of deelnemer bijvoorbeeld begint met het zingen van zijn eigen naam, zullen anderen zich uitgenodigd voelen om ook hun naam te gaan zingen en daarbij op elkaar aan te sluiten. Totdat iemand de ingeving krijgt dat je ook de naam van een ander kunt zingen en namen 'aan elkaar kunt zingen'. Door een interactief reactieproces dat hiermee in gang wordt gezet creëren deelnemers een nieuwe werkelijkheid: een speelruimte waaraan iedereen op zijn of haar manier kan deelnemen. Daarbij worden niet (alleen) cognitieve en verbale vermogens aangesproken, maar ook andere talen: de taal van beelden, van geluiden, beweging - de taal van de verbeelding. Vaak worden in een dergelijk proces van cocreatie

meerdere talen gesproken. Iedere deelnemer kiest de taal waarin hij of zij zich wil uitdrukken. Lukt het een deelnemer niet om met woorden aansluiting te vinden, dan kunnen geluiden, beelden, bewegingen of andere talen helpen om aan te sluiten.

In *Het woord aan de verbeelding* spreekt Jan van Rosmalen (2012) over 'het uitlokken van vrijplaatservaringen'. Deze ontwikkeling verloopt volgens de fasen van de creatieve speltheorie van spontaan spel tot het arrangeren van nieuwe gezamenlijke spelvormen die geleidelijk de structuur van sociaal-culturele vrijplaats krijgen. Na het uitlokken van spel zullen kwartiermakers het creatieve proces met deelnemers begeleiden door het proces op een terloopse wijze te structureren en gezamenlijk te reflecteren op de stappen die men samen heeft gezet. Aan de hand van deze reflectie kunnen vervolgstappen worden bepaald.

Dit creatieve proces verloopt niet lineair maar cyclisch, zodat er steeds weer momenten terugkeren waarop nieuwkomers kunnen aanhaken en 'outsiders' worden ingesloten. Voor kwartiermakers zijn deze creatieve processen essentieel omdat er een beroep wordt gedaan op de 'sociale verbeelding': vanuit een ervaring van buitengesloten zijn spelen zij met beelden van wat samenzijn kan betekenen. In deze gezamenlijke ervaring voltrekt zich een deconstructie en reconstructie van wat het betekent om zichzelf te zijn, anders te zijn en toch samen te zijn.

Aan de hand van centrale begrippen uit deze theorieën reflecteren we op concrete kwartiermakerspraktijken. Waar vinden deze praktijken plaats? Waarom zoeken mensen deze plek op? Hoe zien de sociale netwerken er uit die vanuit deze 'kwartieren' ontstaan? Welke vormen van cocreatie ontstaan daar? In welke 'talen' drukken deelnemers zich uit? Welke creatieve middelen zetten zij daarbij in? Wat leren zij daarvan?

Het zoeken naar antwoorden op deze vragen helpt kwartiermakers om zicht te krijgen op de sociale leerprocessen die deelnemers aan kwartiermakerspraktijken doorlopen en de begeleiding die deze leerprocessen van kwartiermakers vraagt. Hoe zorg je er voor dat deelnemers zich uitgenodigd voelen om samen iets te doen? Hoe zorg je er voor dat het proces van cocreatie in beweging blijft? Hoe bewaak je de balans tussen uitdaging en competentie? Hoe ga je om met in- en uitsluitingsmechanismen? En hoe zorg je voor gezamenlijke reflectie op leerprocessen?

Leerdoelen

Vanuit inzicht in de speltheorie kunnen studenten reflecteren op sociale vrijplaatsen die kwartiermakers tot stand brengen.

- Studenten zijn in staat om kwartiermakerspraktijken te analyseren aan de hand van het type burgeractiviteit/netwerk.
- Studenten herkennen de elementen van meertaligheid in kwartiermakerspraktijken en kunnen daar de agogische betekenis van aangeven.
- Studenten hebben kennism gemaakt met de agogische mogelijkheden die 'community media' bij het kwartiermaken bieden.

Te gebruiken bronnen

Boeken, hoofdstukken en artikelen

Huizinga, J. (2007). Homo ludens. Proeve eener bepaling van het spel-element der cultuur, in: Johan Huizinga, Verzamelde werken V. Cultuurgeschiedenis III (ed. L. Brummel et al.). H.D. Tjeenk Willink & Zoon N.V., Haarlem 1950, p. 26-246. Geraadpleegd op 20-5-2015. http://dbnl.nl/tekst/huiz003homo01_01/huiz003homo01_01.pdf

Jonkers, M. (2014). Van signaal naar integrale aanpak; integrale signaleringsnetwerken sociaal isolement. Kwartiermaken met signaleringsnetwerken. Landelijk Expertisecentrum Sociale Interventie (LESI). Zie: <http://www.lesi.nl/publicaties0/>

Kal, D., Post, R. & Scholtens, G. (2012). Een schitterende ervaring - in gesprek met Jolanda de Bruijn. In: Meedoen gaat niet vanzelf. Amsterdam: Tobi Vroegh. Zie: www.kwartiermaken.nl/downloads/festivals-b.pdf

Loeffen, T & Tigchelaar, H. (2013). Retourtje Inzicht. Creatief met diversiteit voor sociale professionals. Bussum: Coutinho. 2e druk

Loeffen, T & Wilken (2013). 'Je moet een gevoel krijgen van de kunst'. Tinteling, jubileumuitgave van Landelijk Platform Lectors Zorg en Welzijn. Gratis te downloaden vanaf: www.tinteling.asherboersma.com/loeffen-print.pdf

Postma, D. (2014). De buurtboerderij als sociaal laboratorium. Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken, Najaar 2014 nummer 3. <http://www.socialevraagstukken.nl/site/reportage/de-buurtboerderij-als-sociaal-laboratorium/>

Postma, D. W. (2013). Kunst om te vieren, te strijden, te delen en te helen. In: D. Kal, Post, R. & Wilken, J. P. (2013). Verder met kwartiermaken. Naar de verwelcoming van verschil. Amsterdam: Uitgeverij Tobi Vroegh.

<http://www.kwartiermaken.nl/publicaties/400/>

Rosmalen, J. van (2012). Het woord aan de verbeelding. Spel en kunstzinnige middelen in het sociaal-agogisch werk. Springer Media

Waal, V. de (2008). Uitdagend leren. Culturele en maatschappelijke activiteiten als leeromgeving. Baarn: Coutinho.

Spaink, K. (2010). Beeldenstorm. Column: <http://www.kwartiermaken.nl/publicaties/404/>

Webpagina's en beeldmateriaal

Special arts - <http://www.specialarts.nl> - Kunstuitingen van mensen met verstandelijke beperkingen

Orleon - <http://www.orleon.nl/dienstverlening/vrijplaatsen> - Voorbeelden van vrijplaatsen.

Mekaar Utrecht - www.mekaarutrecht.nl/pleisterplaatsen/

Kunst inclusief - www.kunstinclusief.nl

Buitenruimte voor contact - www.buitenruimtevoorcontact.nl

Ability Park - <https://www.youtube.com/watch?v=6bu0TECYCOU&feature=youtu.be> – voorbeeld van een sociale vrijplaats van kunst, muziek en ontmoeting van mensen met een beperking.

Werkvormen

Spel & sociale vrijplaatsen 1

Laat studenten individueel in 3 minuten op Internet zoeken naar een definitie of een omschrijving van wat een sociale vrijplaats is. Laat ze de link meteen bewaren. Laat ze de definitie of omschrijving opschrijven. Deel de definities of omschrijvingen klassikaal. Vervolgens geef je de studenten de opdracht om een voorbeeld te bedenken van een sociale vrijplaats die past bij de definitie of omschrijving die zij op Internet hebben gevonden. Laat studenten dit in tweetallen doen. Geef ze 3 minuten. Deel de ideeën klassikaal. Bespreek bij een paar voorbeelden wat hier de spelelementen van zijn.

Spel & sociale vrijplaatsen 2

Laat studenten in tweetallen in 10 minuten op Internet zoeken naar drie voorbeelden van sociale vrijplaatsen. De links bewaren ze. Laat ze kiezen welke van de drie die ze gevonden hebben zij het beste vinden. Laat ze uitleggen waarom.

Houd daaropvolgend een discussie over sociale vrijplaatsen. Discussiepunten:

- Welke varianten in sociale vrijplaatsen hebben de studenten gevonden? Varianten qua spel, kunstvormen zoals dans, beeldende kunst, muziek, natuur en milieu anderszins?
- Wat is de kracht van de sociale vrijplaats?
- Welke zoden zetten sociale vrijplaatsen aan de dijk?
- De huidige betekenis van sociale vrijplaatsen wordt ook wel gedefinieerd als een plek van vrijwaring van vooral sociale conformeringsdruk. Wat wordt daarmee bedoeld? Wie heeft welke ervaring met sociale conformeringsdruk?
- In hoeverre zijn sociale vrijplaatsen vooral idealistisch en ver bezijden het leven in de buitenwereld – de realiteit? Als dat zo is, is dat erg?

Sociaal doe-het-zelven

Er zijn talrijke mogelijkheden om als burger je sociale leven, je sociaal-culturele leven en je sociaal-politieke leven vorm te geven. Je kunt invloed uitoefenen op lokaal, regionaal en landelijk beleid. Sociale vrijplaatsen (burgeractiviteiten) zijn daar voorbeelden van. We kennen verschillende typen burgeractiviteiten: met bekenden voor elkaar, met bekenden voor anderen, met onbekenden voor elkaar en onbekenden voor anderen. Het begint bij jezelf en je moet er zelf mee aan het werk: het is als het ware sociaal klussen, sociaal doe-het-zelven. De opdracht aan de deelnemers is nu om in groepjes van drie een sociale vrijplaats te bedenken waaraan zijzelf zouden willen deelnemen; het gaat dus om hun eigen belevingswereld. Ze krijgen daar 15 minuten de tijd voor. Het idee zetten ze op een grote flap en presenteren ze aan de groep. Bij het bedenken van een sociale vrijplaats moeten ze voldoen aan de volgende criteria:

- Adequate titel
- Doelgroep
- Missie
- Visie
- Hoofdactiviteit en 2 bijactiviteiten
- Locatie
- Benodigheden qua kennis, vaardigheden en materiaal
- Bekostiging (houd dit eenvoudig)

Deze opdracht kan je wat leuker maken door de deelnemers ook aan het werk te laten gaan met het uittekenen van de sociale vrijplaats en gebruikmaken van knipsels of ansichtkaarten. Dergelijke visualiseringen kunnen ondersteunend zijn aan het plan dat deelnemers ontwerpen.

Community media

Met deze onderwijsleerwerkvorm verkennen de studenten 'community media' voor kwartiermaken: community arts, community sports, community (civic) journalism, community gardens, community work, community care community (civil) activism.

Laat studenten in tweetallen in 10 minuten op Internet zoeken naar drie voorbeelden van community media in de context van kwartiermaken. Geef ze eerst wat zoektermen zoals hierboven genoemd mee of laat ze zelf zoektermen formuleren. De links bewaren ze. Laat ze kiezen welke van de drie die ze gevonden hebben zij het beste vinden. Laat ze deze om de beurt op groot beeldscherm zien zodat alle studenten kunnen zien welke is gekozen als beste. Laat ze uitleggen waarom. Start een discussie over welke community media laagdrempelig gebruikt kunnen worden door de social worker ten behoeve van sociale erkenning, emancipatie, deconstructie van hardnekkige beelden rondom mensen die anders zijn. Bespreek ook hoe dat kan worden ingezet. Breng de discussie dan weer terug naar de goede voorbeelden die de studenten zelf hebben gevonden. Welke van die voorbeelden zouden in aanmerking komen om uit te voeren in de praktijk van de student waar hij of zij stage loopt of werkt. Bespreek ook welke bezwaren er kunnen zijn.

Lab Meertaligheid

Aan groepen studenten wordt de opdracht gegeven om een ervaring van anders-zijn te bespreken. Dat kan gaan over trots of over schaamte, over buitengesloten worden of zich uitgenodigd voelen et cetera. Vervolgens inventariseren de studenten zoveel mogelijk verschillende 'talen' waarin uitdrukking kan worden gegeven aan deze ervaring (denk bijvoorbeeld aan de verbale en non-verbale taal van het slachtoffer of een onderdrukte, de verbale en non-verbale taal van de machthebber of autoriteit, de visuele of auditieve taal van iemand met een ernstige verstandelijke beperking, de taal van een ervaringsdeskundige, optimist of een pessimist, de taal van een politicus of de taal van de burger enz.). Met twee talen gaan ze zelf 'spelen'; ze onderzoeken op welke wijze ze de besproken ervaring van anders-zijn in deze taal kunnen uitdrukken (bijvoorbeeld in tableau vivant, in bewegingen, in keelgeluiden, in poëtische woorden, in tweedimensionaal beelden). De uitkomsten presenteren zij aan de gehele groep. Ook tonen zij twee talen waarin zij dezelfde ervaring proberen uit te drukken. Welke interpretaties lokken deze talen bij publiek uit? Worden hier ook verschillen perspectieven op eenzelfde ervaring belicht?

In haar boek *Acht keer kwartiermaken* beschrijft Gerda Scholtens dat kwartiermakers de competentie van meertaligheid dienen te beheersen in de zin dat zij zowel de taal verstaan van degene die in een kwetsbare positie verkeert, als de taal van zijn medeprofessionals, de taal van de medeburgers en die van de politiek en beleidsmakers. Herkennen studenten deze meertaligheid ook in de verschillende talen waar in deze oefening mee is gespeeld?

Casusanalyse

Groepen studenten kiezen een project waarvan op internet voldoende materiaal te vinden is (en/of materiaal dat de docent naar de les meeneemt). De studenten analyseren deze projecten door de geïntroduceerde analysevragen voor dit project te beantwoorden:

- Waar vinden deze praktijken plaats?
- Waarom zoeken mensen deze plek op? (appelwaarde)
- Hoe zien de sociale netwerken er uit die vanuit deze 'kwartieren' ontstaan?
- Welke vormen van cocreatie ontstaan daar?
- In welke 'talen' drukken deelnemers zich uit?
- Welke creatieve middelen zetten zij daarbij in?
- Wat leren zij daarvan?

De antwoorden bespreken de studenten met de gehele groep.

Bronnen

Naast de geadviseerde te gebruiken bronnen is in de hoofdtekst en bijlagen van deze gereedschapskist gebruik gemaakt van de onderstaande bronnen.

Anne Frank Stichting (2015). Handleiding: vooroordelen, waar komen die vandaan? http://www.annefrank.org/ImageVaultFiles/id_16736/cf_21/Bij_welke_groepen_hoor_jij_-_Docentenhandleiding.PDF

Baart, A. (2001). Een theorie van de presentie. Utrecht: Lemma

Bauduin, D. & Kanne, M. (2009). Tijd voor reflectie. Praktische ethiek in psychiatrie en rehabilitatie. SWP Amsterdam.

Bergen, A. van, Sok, K. & Henkens, H. (2008). Buitengewoon: kwartiermaken en ervaringsdeskundigheid in maatschappelijke steunsystemen. Beschrijving zorgvernieuwingsproject in Eindhoven en randgemeenten. Utrecht: MOVISIE

Ewijk, H. van & Kunneman, H. (2014). Praktijken van normatieve professionalisering. Amsterdam: SWP

Kal, D. (2001). Kwartiermaken: Werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond. Amsterdam: Boom

Kal, D. (2008). Kwartiermaken voor mensen met een verstandelijke beperking in Amsterdam Oud-West. Utrecht: MOVISIE. <http://www.kwartiermaken.nl/publicaties/kwartiermaken-mensen-verstandelijke-beperking-amsterdam-oud-west>

Kal, D., Post, R., en Scholtens, G. (2012). Meedoen gaat niet vanzelf: kwartiermaken in theorie en praktijk. Amsterdam: Uitgeverij Tobi Vroegh

Kal, D. (2012). Kwartiermaken in de WMO: Ondersteuning van volwaardig burgerschap voor iedereen. In: Wilken, J.P. & T. Dankers (red.) Supportgericht werken in de WMO. *Utrecht: Movisie/Wmo-werkplaatsen*

Kremer, S. (2014). Pionieren met ethiek. In: Ewijk, H. van & Kunneman, H. (reds.) Praktijken van normatieve professionalisering. Amsterdam: SWP

Leeuwen, B. van (2003). Erkenning, identiteit en verschil: multiculturalisme en leven met culturele diversiteit. Leuven: Uitgeverij Acco

Meininger, H. (1998). '...als uzelf'. Een theologisch-ethische studie van zorg voor verstandelijk gehandicapten. Amersfoort: 's Heeren Loo

Meininger, H. (2007). Verhalen verbinden. Een narratief-ethisch perspectief op sociale integratie van mensen met een verstandelijke handicap. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar Sociale integratie van mensen met een verstandelijke handicap. Vrije Universiteit Amsterdam.

Movisie (2013). Competenties maatschappelijke ondersteuning in de branche Welzijn en Maatschappelijke Dienstverlening. Laatst geraadpleegd op 20-5-2015. [https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Competenties-maatschappelijke-ondersteuning-in-WMD-2e-druk%20\[MOV-735185-00\].pdf](https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Competenties-maatschappelijke-ondersteuning-in-WMD-2e-druk%20[MOV-735185-00].pdf)

Pearson Education (2015). Groepsoefening diversiteitsvierkanten. Geraadpleegd op 20-5-2015. <http://www.pearsoneducation.nl/hunsaker/pdf/Hoofdstuk%204%20Groepsoefeningen.pdf>

Scheer, L. van der (2003). Hermeneutische benadering: op zoek naar verborgen betekenissen. In: Manschot, H. & Dartel, H. van (reds.) In gesprek blijven over goede zorg. Overlegmethoden voor ethiek in de praktijk. Amsterdam Boom

Scholtens G. (2007). Acht keer kwartiermaken; een verkennend onderzoek naar de methodische aspecten van kwartiermaken. Amsterdam/Utrecht: Uitgeverij SWP/Kenniscentrum Sociale Innovatie. <http://www.kwartiermaken.nl/publicaties/acht-keer-kwartiermaken-gerda-scholtens>

Wmo werkplaatsen (2014). Het gesprek in 2015. Train de trainer. Geraadpleegd op 20-5-2015. <http://www.wmowerkplaatsen.nl/sites/default/files/Het%20Gesprek%20in%202015-Train-de-trainer.pdf?sid=191>

Bijlage 1: Competenties

Benodigde competenties van de professional

Zowel professionals als vrijwilligers kunnen Kwartiermaken als methode uitvoeren. Kwartiermakers of assistent-Kwartiermakers kunnen ook ervaringsdeskundigen zijn. Er is geen specifieke beroepsopleiding Kwartiermaken. Wel moet een Kwartiermaker competenties hebben op het gebied van cliëntcontact en op het gebied van samenwerken met de medewerkers van andere organisaties. De belangrijkste kenniseisen en eigenschappen staan hieronder op een rij (Movisie, 2013; Scholtens, 2007; Van Bergen et al., 2008; Kal, 2008; voor deze beschrijving aangevuld door de ontwikkelaar).

Opleidingsniveau

Hbo-niveau.

Kennis

- Kennis van het gedachtegoed en de werkwijze van Kwartiermaken; weten waarvoor het bedoeld is.
- Kennis van de presentiebenadering.
- Kennis van de problematiek van de doelgroep.
- Kennis van en ervaring met de gevolgen van problematiek van de doelgroep voor het maatschappelijk functioneren.
- Kennis van herstelprocessen van de doelgroep.
- Kennis van de werking en de kracht van ervaringsdeskundigheid.
- Kennis van de sociale werkvelden: welzijnswerk, (thuis)zorg en opbouwwerk.
- Kennis van gemeentelijk beleid en het Wmo-loket.
- Kunnen herkennen hoe (sociaal-)maatschappelijke instanties (inclusief de ggz-instanties) werken en weten hoe ze ingeschakeld kunnen worden.

Vaardigheden en eigenschappen

- Kunnen opereren vanuit het doel van Kwartiermaken.
- Kunnen overtuigen van personen, instanties en overheden.
- Ervaring en affiniteit hebben met het omgaan met een kwetsbare doelgroep.
- Contact kunnen maken op een heel laagdrempelige manier, kunnen aansluiten bij de leefwereld van de cliënt.
- Sterk zijn in behoeftearticulatie bij mensen die niet zomaar met hun verlangens over de brug (kunnen) komen.
- Beschikken over 'meertaligheid': kennis over de leefwereld van de kwetsbare burger kunnen overbrengen aan instanties, organisaties en personen waar de kwetsbare burger mee te maken heeft.
- Empathisch vermogen en een open houding hebben: mensen in hun waarde laten, hen open, eerlijk, begrip- en respectvol benaderen, consequent en integer zijn en dit kunnen uitstralen.
- Ruimte laten aan en ruimte creëren voor de kwetsbare burger.
- Uithoudingsvermogen hebben en kunnen focussen op langetermijnresultaten.
- Proactieve en flexibele houding hebben, ondernemend zijn, durven, bereid zijn te helpen als dat nodig is of gevraagd wordt.
- Kunnen netwerken, gericht zijn op samenwerking, contacten kunnen opbouwen en onderhouden.
- Kunnen organiseren.
- Kunnen onderhandelen.

Bijlage 2: Jureringsformulier

Niches: Presentaties kwartiermaakactiviteit

	Groep 1	Groep 2	Groep 3	Groep 4
Titel ...				
Bijdragen aan inclusie				
Toepassing kernbegrippen (gastvrijheid, vreemdheid, opschorting)				
Haalbaarheid				
Originaliteit				
Eigen aanvullende opmerkingen				
Eindscore				

Bijlage 3: Casus: normatieve professionaliteit

Onderstaande brief is gedateerd 11 juli 1995. Ik kreeg hem - nadat ik door iemand als postadres was opgegeven - een paar maanden later in mijn bus. De zes weken voor het in beroep gaan, waren dus al lang en breed verstreken. Meneer X was iemand zonder woon- en verblijfplaats en al die oproepen hadden hem nooit bereikt. Als ze hem wel bereikt hadden, is de kans groot dat hij ook niet op was komen dagen, want daar is hij de man niet naar. Hij leeft in zijn eigen wereld. Toch is hier duidelijk sprake van een professionele brief; hij berust op maar liefst 24 artikelen. Bovendien wordt de cliënt de mogelijkheid geboden in beroep te gaan. Of het Gak hier oog heeft gehad voor de consequenties van de beschikking voor de uitkeringsgerechtigde, oftewel voor de normatieve dimensie van het professionele handelen, kan men zich afvragen. Nota bene: hoewel deze brief van 20 jaar geleden dateert is het de vraag of de situatie nu veel anders is.

Brief 1

Beschikking

Betreft: Buiten aanmerking laten arbeidsongeschiktheid.

Geachte heer X,

U ontvangt sedert 11-4-78 een uitkering krachtens de Algemene Arbeidsongeschiktheidswet, welke laatstelijk werd berekend naar een arbeidsongeschiktheid van 80 tot 100%.

Krachtens het bepaalde in artikel 16 van de aaw is de bedrijfsvereniging ondermeer bevoegd de uit deze wet voortvloeiende aanspraken geheel of gedeeltelijk, tijdelijk, dan wel blijvend buiten aanmerking te laten wanneer de verzekerde na tijdig te zijn opgeroepen, niet is verschenen dan wel weigert informatie te verstrekken of zich te laten onderzoeken, dan wel te laten behandelen, zonder dat hiervoor een deugdelijke grond aanwezig is. U heeft aan de oproepen van onze medische dienst om op het spreekuur te verschijnen geen gevolg gegeven, en niet op oproepen van de bedrijfsvereniging om informatie te verstrekken gereageerd.

Onder deze omstandigheden wenst het Bestuur van de Bedrijfsvereniging gebruik te maken van de in de artikelen 16 aaw gegeven bevoegdheid om de arbeidsongeschiktheid geheel en blijvend buiten aanmerking te laten ingaande 1 maart 1995 en uw uitkering per die datum te beëindigen.

Het bestuur besloot tevens dat eventuele latere medewerking van uw kant aan een medisch cq. arbeidskundig onderzoek geen reden is om met terugwerkende kracht uw uitkering te heropenen.

Artikelen

Deze beschikking berust op de artikelen 5, 6, 10, 12, 16, 24, 25, 36a, 64, 79, 79a en 80 van de aaw, en de artikelen 18, 25, 40 en 48 van de Wet aanpassing uitkeringsregeling en overheveling opslagpremies (Stb. 1989, 127), alsmede de artikelen XVI t/m XVIII van de Wet terugdringing Beroep op de arbeidsongeschiktheidsregelingen (TBA).

Beroep

Als u het niet eens bent met deze beschikking, dan hoeft u zich daar niet bij neer te leggen. U kunt tegen deze beschikking in beroep gaan bij de Arrondissementsrechtbank, sector Bestuursrecht te Amsterdam.

U moet dan echter wel binnen zes weken na dagtekening van deze beschikking in beroep gaan, omdat u anders de kans loopt, dat de Arrondissementsrechtbank, sector Bestuursrecht uw zaak niet in behandeling neemt. Op een bijlage bij deze beschikking staat wat u moet doen als u in beroep wilt gaan.

Hoogachtend

het bestuur van de bedrijfsvereniging
de administrateur
Gemeenschappelijk Administratiekantoor
de plv. districtdirecteur uitvoering
voor deze:

Onderstaande brief laat goed zien hoe de wereld van een cliënt en die van een professional met elkaar kunnen botsen. Gezien vanuit hun respectievelijke werelden, de professional bij volkshuisvesting vanuit haar professionele (systeem)wereld, en de cliënte vanuit haar (leef)wereld, staan beiden op een bepaalde manier in hun recht. Ertussen gaapt echter een gat. Er lijkt sprake van een geprivilegieerde professional die op grote afstand staat van de gedepriiveerde cliënt. In deze paragraaf gaat de aandacht uit naar een zienswijze waarin de leefwereld van de cliënt uitgangspunt is. De professional zou de wereld van het systeem tot op zekere hoogte achter zich moeten laten, vanuit een houding van verwondering en reflexiviteit.

Een benadering waarin de leefwereld van de cliënt uitgangspunt vormt, is de presentiebenadering, zoals ontwikkeld door de wijsgerig andragoloog Andries Baart (2001). De nabije en betrokken zorg die deze benadering voorstaat, is er expliciet op gericht de hierboven genoemde kloof te overbruggen. Die overbrugging begint met een bewustzijn bij de professional van het eventuele bestaan van die kloof. Dat bewustzijn komt tot uitdrukking in de volgende twee aspecten: a) de professional erkent dat het probleem waar de cliënt mee komt voor hem of haar belangrijk is, ook als dat voor de professional niet meteen duidelijk is; b) de professional laat zich persoonlijk en direct aanspreken; hij is er zich van bewust dat hij het contact met de wereld vormt bij wie de cliënt steun zoekt. Aan deze nabijheid in de vorm van concrete verbondenheid kleven allerlei spanningen. De professional moet immers prioriteiten stellen, zijn beroepsuitoefening kent grenzen, hij kan niet alles voor zoete koek slikken, de normen van de cliënt zijn misschien helemaal niet verdedigbaar, hij mag cliënten niet 'voortrekken', hij moet zich 'verstandig' verhouden tot de problematiek van de ander en tenslotte zich niet mee laten slepen in zijn problemen. De leefwereld tot uitgangspunt nemen, blijkt aldus flink gecompliceerd. Dat maakt een nadere verkenning van de leefwereldlijke (presentie)benadering noodzakelijk.

Brief 2

Ministerie van Volkshuisvesting,
Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer
Hoofdafdeling Individuele Subsiëring
subregio Amsterdam
Postbus 30944, 2500 GX Den Haag

Onderwerp: terugvorderen huursubsidie bij minima

Geachte mevrouw,

Uw behandeling van het bezwaarschrift van mevrouw X en onze steunbetuiging daaraan d.d. 21 februari verontrust de Stichting ter ondersteuning van De Werkplaats ter zeerste.

Vanuit een ongetwijfeld comfortabelere positie in Den Haag beroept u zich op regels en wetten waarom u terugvordering van huursubsidie bij een minimum-inkomen gerechtvaardigd vindt. Blijkbaar wil het niet tot u doordringen dat op een minimum niets meer overschiet, ook niet in termijnen. Met handen, krom van de reuma, ziet de toekomst er voor mevrouw X niet rooskleurig uit. Jaar in jaar uit balanceren op de richel van de armoede in een samenleving die welvaart uitdraagt, is een hachelijke situatie. Eenmaal van de richel gevallen, grijnst verloedering en huisuitzetting. Buiten de boot, in de goot: velen zijn mevrouw X al voorgegaan. Ons street corner work komt dagelijks schrijnende gevallen tegen, mensen die niets meer met deze harteloze samenleving van formulieren en nummers te maken willen hebben. Al die formulieren en nummers, die koude blikken en kille stemmen in dienst van de baas, ze drijven de mensen tot wanhoop en machteloze woede, agressie en onverschilligheid. Daar wordt de Maatschappij ziek van.

Alsnog wil de Stichting antwoord op de vraag of u beleid ontwikkelt om soortgelijke, angstaanjagende maatregelen in de toekomst te voorkomen.

Hoogachtend,

De Werkplaats,
B.J.TH. Claassen, coördinator

Bijlage 4: Hermeneutische houding

Herman Meininger (1998) zet een zestal elementen van een hermeneutische houding van een professional op een rij. Ze vertonen sterke verwantschap met de kenmerken van de leefwereldbenadering (i.c. presentiebenadering). Het is duidelijk dat zowel de hermeneutische als de leefwereldbenadering elkaar raken: ze hebben beide het proces van subjectwording tot doel.

Receptief

De houding is receptief. Het gaat om een passiviteit die gedragen wordt door de wil om de ander de ruimte en de tijd te geven om in zijn anders-zijn te verschijnen. Het gaat niet om een passief wachten maar het wachten bestaat in een zoeken naar vormen van menselijke omgang. Dat zoeken ziet er in een hulp- of zorgverleningssituatie misschien anders uit dan in een contact met de politie, de sociale dienst of de woningcorporatie. Toch gaat het ook bij deze laatste instanties erom aandacht te vragen voor het passieve moment in de ontmoeting. Het veronderstelt ontvankelijkheid voor de ander en het vermogen om geraakt te worden. Het veronderstelt tevens een bereidheid om steeds met nieuwe oren te luisteren.

Betrokken en onderzoekend

De houding is betrokken op de concrete werkelijkheid en onderzoekend. De professional probeert samen met de ander te ontdekken waar mogelijkheden voor samenwerking liggen, hoe ergens samen uit te komen.

Gericht op de ander

De professional is gericht op de ander als geheel. Een deel wordt niet geïsoleerd van andere delen, de professional laat zich niet obsederen door het geïsoleerde probleem, verabsoluteert dat niet maar ziet de relatieve plaats ervan in het levensverhaal van de betrokkene. De andere kant is dat de professional ook zijn eigen onafhankelijkheid niet verabsoluteert.

Nabijheid

De professional zoekt nabijheid; voor de ander betekent dat veiligheid. Soms wordt deze nabijheid zoekende beweging verward met bevoogding en betutteling, maar dat zijn verwordingen van deze beweging. De nabijheid mag nooit zo groot zijn dat de ruimte voor de gemeenschap geheel door een van beide partners bezet wordt. De eigenheid van de personen veronderstelt een ruimte tussen de een en de ander en niet een samenvallen.

Creatief

De hermeneutische houding is creatief. Het gaat om een creativiteit die de ander en het zelf dichter bij de eigen werkelijkheid brengt, zodanig dat de relatie met de ander realistisch oftewel in een biografisch perspectief waargenomen kan worden. Ondanks haar gebrokenheid kan de werkelijkheid van alledag als open ervaren worden, kunnen nieuwe en onverwachte betekenissen zich aandienen, die boven de gebrokenheid uit verwijzen naar menselijke, leefbare, hoopvolle werkelijkheid.

Volharding

Volharding is de laatste grondtoon in al deze houdingsaspecten. Het perspectief is kwetsbaar en staat bloot aan de dreiging van zinloosheid. Leven uit de hoop op een samen-leven waarin mensen in hun eigenheid tot hun bestemming kunnen komen, vraagt om uithoudingsvermogen.

Bron

Kal, D (2001) Kwartiermaken, blz. 121, 122, ontleend aan

Meininger, H. (1998). '...als uzelf'. Een theologisch-ethische studie van zorg voor verstandelijk gehandicapten. Amersfoort: 's Heeren Loo.

Bijlage 5: Discriminatieparadox

Europa enthousiast over Nederlandse campagne antidiscriminatie succes door omzeilen discriminatieparadox.

De antidiscriminatiecampagne 'Moet jij jezelf thuislaten als je naar buiten gaat?' is als good practice opgenomen op de EU-website voor integratie. De campagne werd in 2009 en 2010 ontwikkeld en gevoerd door het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties in samenwerking met Art.1 om de meldingsbereidheid en bewustwording over discriminatie te verhogen. Reclamebureau Imagine gaf de campagne vorm. De EU-lidstaten roemen met name de indringendheid van de gebruikte beelden.

Discriminatieparadox

Het succes van de campagne is volgens Art.1 vooral te danken aan het omzeilen van de zogenaamde 'discriminatieparadox'. Deze paradox houdt in dat campagnes over discriminatie het risico lopen onbedoeld negatief uit te pakken voor de mensen om wie het gaat. Beelden van mensen in combinatie met de boodschap dat zij niet gediscrimineerd horen te worden, kunnen een negatief beeld van die mensen zelf oproepen. Imagine loste dit op door in de campagne mensen te tonen die hun seksuele voorkeur, huidskleur, leeftijd en geloofsovertuiging verbergen achter een bordje in combinatie met de slogan 'Moet jij jezelf thuislaten als je naar buiten gaat?'

Campagne maakt recht voelbaar

Volgens de EU-lidstaten toont de campagne zo dat iedereen het recht heeft om zichzelf te zijn.

Zij menen dat niet veel campagnes erin slagen een zo wezenlijk recht dat voor iedereen geldt voelbaar te maken. Floris Müller (onderzoeker naar beeldvormingscampagnes, diversiteit en antiracisme aan de Erasmus Universiteit) zegt hierover: "De campagne communiceert een complexe boodschap op een simpele manier zonder gebruikelijke antiracismeboodschappen te herhalen. Het gaat om het gevoel niet jezelf te mogen of kunnen zijn in een bepaalde situatie, een recht dat niemand een ander zal ontzeggen. Zo vormt de campagne een aanleiding om meer ongewenst gedrag aan de orde te stellen dan alleen openlijk racisme. Ook zet ze aan tot een maatschappelijke discussie over het recht om jezelf, en dus soms anders, te mogen zijn."

De website waarop de campagne is opgenomen, is een door de EU-lidstaten geïnitieerd overzicht van beleidsmaatregelen en initiatieven die een positieve bijdrage leveren aan integratie.

Bron

www.art1.nl (2015). Europa enthousiast over Nederlandse campagne antidiscriminatie.

Geraadpleegd op 20-5-2015. http://www.art1.nl/artikel/10411-Europa_enthousiast_over_Nederlandse_campagne_antidiscriminatie

